Opłata pocztowa uiszczona gotowką.

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
X. Річник

ЧИСЛО 4. КВІТЕНЬ 1938

Одна з величезних українських маніфестацій Чорноморської Фльоти у Севастополі 10 травня ст. ст. (?) 1917 року.

На останньому пляні підполковник М. Некліевич на чолі Запоріжського Кінного Відділу з матросів лінійного корабля „Св. Евстафій". В середині за чумацьким возом іде Рада Української Чорноморської Громади. (До статті на ст. 3).

ВАСИЛЬ ХМАРА

Українській фльоті...

(В 20-ту річницю піднесення Українських Прапорів: 29. квітня 1918)

І мліє сонце в небесах... і мліють зорі...
І Українська вся розспівана Земля:
Це ж знову Прапори замаяли на Морі
І знов ожив старих вікінґів гордий шлях!

Неначе знов летять насади Святослава,
І Сагайдачного чайки, як ластівки, —
І Кафа і Стамбул і десь луна кривава,
І грім гармат і спів і гаркіт бур важких.

І наче з хвиль глядить завзятий Гамалія,
І Товариство з ним з дна моря устає —
Шапки, мов маки з пін кипучих, червоніють,
І море грає їм, в литаври срібні бє!..

Устала Січ стара і військо й Чорне Море,
І слава ожила Козацької Землі —
І Фльота Українська, як залізні гори,
Пливе на гордий рейд у золотій імлі.

І сурми Україні в сонці гимн співають,
І Прапори цвітуть і гомін довкруги —
Летить утіха дзвоном крізь світи безкраї
І з морем у дружбі співають береги!..

Великдень під Наварією

Спомин.

Написав: *о. Ілля Бобиляк.*

Весною 1919 р. перстень облоги Львова заокруглювався. Кожний з нас вірив, що ось-ось осягнемо свою ціль, що по кількамісячній позиційній перестрілці обділимось святочнорадісним бажанням вже в здобутім місті.

Та сталося зовсім інакше. Противник готовив нам якраз на самі Свята червону писанку, а почав її приготовлювати від досвітку Великої Суботи.

Сильним ударом на лівім відтинку VII. львів. бриґади відкинув її частини трохи взад, а осягнувши лінію Ставчани—Оборошин, загрозив нашому лівому крилові зі сторони Глинни—Наварії.

Тому, що на стації Глинна-Наварія знаходився харчевий склад III. бережанської бригади, вістка про це викликала в команді бригади трівогу. Вислано туди бриґадну резерву, а в самім місточку Наварія, де містилася команда бриґади заряджено строге поготівля.

До бриґади приїзджали вістові одні за другими, що хвилини дзвонив дзвінок у штабі, що займав кілька кімнат в домі тодішнього о. пароха Стрільбицького.

День був на причуд гарний. Ранню тишину несподівано перервав гуркіт ворожого літака та густа стрілянина на фронті. Стійку коло Божого Гробу, що її виставила була попереднього дня булавна сотня, стягнено. Перестрашений о. парох шукав поради та хтож міг потішити його, коли і в нас затиснені зуби, а серце рвалося з жалю...

Під вечір були ми вже за Наварією. Якийсь час пересиділи на фільварку, опісля відступили гостинцем у сторону Хоросна. Вже добре стемніло, коли штаб бриґади заняв новий постій.

Цілу ніч працювала телефонічна централя над полученнями з полками, а батерії посилали столиці свій останній поздоров. Над ранком, коли будилося далеке запілля, щоб по звичаю спішити до своїх церков, йшла на фронті безнастанна стрілянина. Святочного настрою не відчував з нас ніхто. Бригадний духовник, бл. п. о. Галайчук, не мав що святити, бо прислана пасха для фронту, відїхала назад потягом з харчевим складом аж під Миколаїв н/Д. Не можна було й служити Сл. Божої тому, що стояли ми далеко від села, до того ж недописувала погода. Несподівано по гарній соняшній суботі, затягли хмари — пустився дощ та сильно позимніло.

Коло полудня заряджено дальший відворот обозів і полевих кухонь — а сам командант бриґади полк. Вольф виїхав на позицію, щоби особисто повести протинаступ.

Було тоді й не мало т. зв. „розбитих", що пільними дорогами перекрадалися до дому на свята. Тоді говорилося: „що моя хата далеко — до мене не прийдуть". Таких завертала розставлена полева жандармерія, як також стягнений в тій ціли кінний відділ У. С. С. з Бродок.

Поява команданта бриґади на фронті додала видко стрілецтву відваги, а його енерґійний провід, стримав ворожий наступ. Полки заняли нову лінію, та на свої попередні місця таки не вернулися. Острілювали їх тільки наші батерії, а гук ґранат перемінював там радість Великодня в смуток та трівогу. Цей великий день Христового Воскресення був для нас першим днем невдач.

— — — — — — — — —

Минають літа, пливуть як хрустальна вода по камінчиках бистрої ріки. Заросли могили травою і зіллям, а там спочивають ті, що жили глибокою вірою великого Воскресення.

Дзвоніть Їм дзвони великодні рік-річно пісню радісну, веселу, що про Них нам ніколи не забути, що могили Їх для нас все свіжою-незатертою картиною, з котрої читатимемо шлях Великого Дня.

Білка — квітень 1938 р.

На українській чорноморській фльоті
20 років тому

Написав: Підполковник корабельний інжинір *Микола Неклієвич*)*.

Двадцять років минуло...

Як щось далеке, далеке встає іноді все пережите і сумно стає на серці... Було... могло бути, навіть повинно було бути краще, але „не так сталося, як бажалося".

Тепер, як відійшли далеко, вкрилися імлою ті роки, лекше, оглядаючись, бачити все те непевне, що діялося тоді і в богацько дечому бачити нашу вину. У перші години українського руху взагалі і на фльоті та у Севастополі зокрема мені довелося пізнати оту ганебну партійну боротьбу, коли на чолі всякої нашої громади поставлено клич: „Хай живе вільна Україна", а зчасом на цю самоціль забували як на щось вже другорядне задля задоволення так званої тоді „демократії". Народилися усякі „партії" і почались непорозуміння...

Замість того, щоб дбати про підвищення ідеї національної держави через поширення військових можливостей, через утворення військової сили, могутньої і національної, через безоглядну і повну українізацію нашої фльоти, почали „поглиблювати революцію", викидати ріжні кличі „клясової" боротьби, забуваючи про те, що ворогові це було лише на руку... А ворог не спав... Прийшов час і бідна Україна, віддавши знову чимало своїх синів смерти і мукам, залишилася у большевицьких кайданах.

Пригадую собі перші часи існування Української Чорноморської Громади у Севастополі. Це

Підполковник, Корабельний Інжинір Микола Корнелієвич Неклієвич.

Походить зі старої козацько-шляхотської родини з Поділля. У 1917 році Член Ради Української Чорноморської Громади і Голова Секції. У 1917—1919 рр. Начальник Окремого Відділу Кораблебудівництва Головної В-Морської Технічної Управи Морського Міністерства, у 1920 р. в розпорядженні Українського Командуючого Чорноморською фльотою М. М. Остроградського Апостола.

був величезний мент національного руху! У тую пору серед нас не могло навіть бути нікого, хтоб не вірив, що Україна, наша богата, величезна, козацька Україна — не буде...

Чорноморська фльота у своїй більшости була скомплєтована з українців. Це були діти, у більшости недосвідчені і несвідомі але не злі діти і треба було перш-за-все вчити їх тому, що перша річ Батьківщина — Україна, а після того вже ріжниці між окремими партіями, та діялося навпаки.

Мало було на Чорноморській фльоті свідомих

КАШКЕТ БОЦМАНА УКР. ДЕРЖ. ФЛОТИ.

*) Подав лейтенант фльоти Святослав Шрамченко. Стаття ця написана нашим видатним в.-морським діячем по українізації Чорноморської фльоти, Головою Військової Секції Чорноморської Громади і б. членом старого передреволюційного українського конспіративного гуртка в Севастополі „Кобзар".

Автор виражає лише свій жаль, що майже всі його документи з тих часів, як дневник і інше, що лишилося на Україні певно пропали і він не має змоги тепер занятися більш подрібним опрацюванням споминів з тих часів, хоч і не покидає надії дати в майбутньому ще більш історичних відомостей.

старших — українців, які безоглядно сталиб на чолі українського військового руху у Севастополі і у фльоті. У перші часу було їх навіть 8—10 чоловіка. Серед них велику ролю грав, мій великий приятель підполковник по Адміральтійству (нині ґенерал-хорунжий) Володимир Олександрович Савченко-Більський[2]), який завжди підтримував ідею орґанізації національної сили. Полковник Військово-Морського Судового Відомства (пізніше ґенерал-хорунжий — нині покійний, бо помер 19. квітня 1936 р. в околицях Парижа) Вадим Михайлович Богомолець[3]) керував аґітаційною секцією нашої Ради. Пізніш зявився у нас з Балтики сотник В.-Морського Судового Відомства Борис Олександрович Лазаревський[4]), відомий письменник, син відомого нашого вченого історика проф. О. М. Лазаревського і інш. старшини.

По всіх секціях Ради було багато здібних підстаршин фльоти і матросів. Цікаво, що сам командуючий Чорноморською фльотою енерґійний, розумний — державник віце-адмірал О. В. Колчак відразу поставився прихильно до Українського Чорномор. Руху. Причому ця прихильність ще побільшилась, коли у партійній боротьбі почався розвал фльоти, а українці показалися найбільш здисциплінованими. Його дружина з походження українка, була членом Чорноморської Громади.

Український рух на Чорноморській фльоті все ширився. На всіх кораблях існували „Українські Гуртки", які часом охоплювали більшу частину команди того чи іншого корабля. Відбулось кілька надзвичайно численних українських маніфестацій і походів в Севастополі, які показали міць українського руху і були гарно улаштовані, з великою кількістю жовто-блакитних прапорів, з учасниками, одягненими в національні українські одяги. А в одній маніфестації, то брав участь чумацький віз з круторогими волами і цілий відділ матросів з лінійного корабля „Св. Евстафії" перебраний за запорожців і на конях[5]) (гл. світлина на ст. 1.).

При Раді Чорноморської Громади зорґанізовано й військово-морський „Клюб" імени Івана Сірка. Клюб був орґанізацією національно-демократичною, але військовою, головне дисциплінованою, з метою міцної підтримки української справи озброєною рукою.

В липні 1917 року до Севастополя прийшов лінійний корабель „Воля" з Миколаєва — цей новий велетень дреднавт Чорноморської фльоти. З великою нетерплячкою уся Чорноморська Громада чекала на цей дреднавт, бо були відомости, що він прийде під нашим жовто-блакитним прапором.

Але „Воля" прийшла більш червона, маючи на гафелі великий андріївський прапор, на фокмашті червоний есерівський і лише над одною з 305 мм. башт повівав жовто-блакитний прапор.

Московські есери, а з ними і наші есери взяли таки тоді гору на „Волі". З ними ми почали боротьбу, яка таки привела, але аж в грудні 1917 р. до піднесення на „Волі" одного лише українського прапору, без андріївського і без червоного.

На решті кораблів в залежності від розвинення нашого руху почались піднесення українського прапору. Першим підніс цей прапор ескадренний міноносець „Завидний" („Заздрий") настало. На інших кораблях український прапор, то підносивсь то опускався.

Наш український державний центр, Центральна Рада у Києві, тримала бік наших партійно-соціялістичних діячів і тому причинялася лише до дезорґанізації нашого національного руху на фльоті на радість наших ворогів.

В цій безупинній боротьбі українського руху за своє національне „я" на Чорноморській фльоті пригадується один зі світлих моментів в листопаді 1917 року, коли в Севастополі одержано 3-й Універсал Центральної Ради про проголошення Української Республики хоч ще і федеративної. Тоді всі кораблі Чорноморської Фльоти піднесли на визначений день, здається це було 25 листопада 1917 року, жовто-блакитні прапори, правда, що поруч з андріївським і червоними прапорами, а крейсер „Память Меркурія", то вже замінив андріївський прапор на один український. Тоді ж на площі коло памятника Адмірала Нахимова відбулася українська парада, як частин команд з кораблів, так і військових частин Севастопольської воєнно-морської кріпости. Приймав почесний похід підполковник по Адм. В. О. Савченко-Більський в оточенню Ради, бо командуючий фльотою контр-адмірал Немітц (адмірала Колчака вже не було), не міг прибути. Парада пройшла блискучо. Українські моряки ще змогли показати тоді серед загально-революційного розкладу (бо ж в Петербурзі панували вже большевики) свою дисципліну і свою стару передреволюційну ще виправку і муштру та стрункими рядами, однаково одягнені, пройшли почетним походом[6]) перед приймаючим параду. Парада зробила велике враження, як на населення, так і на наших ворогів, які в той-же час почали підсилюватись новими большевицькими силами, що приїздили з півночі з Балтика і з большевицького Петербурґу.

І закипіла знову боротьба. Наша ж Центральна Рада, мріючи про якусь абсурдальну міліціонну систему комплєтування фльоти, почала надсилати накази про звільнення до дому річників тих матросів — свідомих українців, які лише мріяли про продовження воєнно-морської служби на фльоті під рідним прапором. Це допомогало лише нашим ворогам. І кораблі почали частенько, а пізніш навіть майже що-дня змітувати під впливом того чи іншого аґітатора своє національне обличчя. Висів андріївський прапор, заміняли його українським, потім червоним і навіть чорним — анархістів, а потім з поворотом і т. д. І лише раз ціла Чорноморська фльота нарешті поскидала всі чорні і червоні плахти і піднесла єдиний жовто-блакитний український прапор — це було 29 квітня 1918 року, але під Севастополь вже підходили німці.

[2]) Див. ст. лейт. фл. С. Шрамченко „Рідкий ювилей", „Літ. Ч. К." ч. 9, 1937 р., стор. 7.

[3]) Див. ст. лейт. фл. С. Шрамченко „Піднесення українського прапору на ескадр. міноносці „Завидний". „Літ. Ч. К." ч. 12, 1935 р., стор. 15.

[4]) Помер 24. IX. 1936 р. у Парижі.

[5]) Тоді і автор був в однострою запорожського старшини і їхав на чолі цього відділу.

[6]) Командував цим походом автор цієї статті.

При VII-ій Львівській Бриґаді на Великій Україні

Хронольоґічний хід подій.

Написав: *П. Мигович*, б. пор. УГА.

(Продовження)

На Коростень.

29. серпня заваґонувався полк на стації в Житомирі і в год. 7.30 відїхав на північ до стації Турчинка, куди прибув в год. 12-ій вполудне. Полк числив тоді до 700 боєвиків та 22 скоростріли. Стан полку від переходу через Збруч сильно поменшився.

На стацію в Турчинці прибув також штаб бриґади з підполковником Бізанцом. Тут також зібралась одна сотня повстанців, яку підпорядковано котромусь куреневі. З них не було користи, бо вони опісля порозбігались.

До поїзду заваґонувалася лише піхота із скорострілами. Обози і коні поїхали дорогою і долучили до нас два дні пізніше в селі Лісовщина.

Після виваґонування І-ий курінь відійшов до села Турчинка, ІІ-ий курінь до села Нового Бобрика, а ІІІ-ий курінь залишився на стаці Турчинка.

Перед нами був вже 13-ий полк. Він виїхав із Житомира один день скорше.

Дороги тут дуже пісковаті. Йти і їхати тяжко. Дні погідні — спека. Коней нема. Скоростріли і стріливо несли стрільці на плечах. Добре, що лише 4 км. маршу. Але й ця, хоч невелика, віддаль далася нам у знаки.

Дня 30. серпня рушили ми до села Лісовщина. Скоростріли їхали вже на підводах, котрі, до речі, з трудом у селі Новий Бобрик знайдено. Дядьки в таких випадках кудись виїздили і підвод ніяк було дістати.

Ми ґрупувались до наступу: І-ий і ІІ-ий курені відійшли дня 31. серпня вечором на залізничу лінію, до ліска 1 кільометер на полудне від стації Ушомир. Ранком 1-го вересня мав розпочатися наступ. На стації Ушомир були большевики. ІІІ-ий курінь нашого полку дійшов до села Іванівка, щоби на другий день ранком наступити на село Холосно. В селі Іванівці був вже 6-ий полк ІІІ-ої Бриґади, котрий мав також розпочати ранком 1-го вересня наступ.

Згідно із нашими відомостями большевики обсадили перед нами стацію Ушомир — села Холосно і Злобич. Ті села були обсаджені їхніми невеликими силами. Зате сильно обсаджені були села Білошиця і Могильно. Полудневим краєм тих сіл пливе глибоким ярком річка, що впадає коло Могильна до ріки Уж. Ця річка творила большевикам природну оборонну лінію, що вони добре використали.

Ранком 1. вересня розпочався загальний наступ. І-ий курінь вздовж залізничої лінії із стації Ушомир на північ. На ліво від нас наступали сотні 13-го полку, на право частини 6-го полку. Курінь ІІ-гий, як запас.

Розстрільна І-го нашого куреня підсунулась аж до ріки під село Білошиця. Вздовж тої річки — від села Злобича окопались большевики. Подекуди мали дротяні засіки. На залізничій лінії мали вони бронепоїзд. Він цільно обстрілював нашу піхоту та становища наших батерій. На церкві в Білошиці був їхній обсерваційний пункт — і всі рухи наших військ вони добре мусіли бачити. Цей здогад оперти можна на тому, що большевицькі гарматні стріли були дуже цільні і наші батерії через те мусіли міняти частіше свої становища.

Наші частини заняли Ушомир і село Холосно та підсунулись аж до річки під село Білошицю.

Нараз між частинами нашого І-го куреня, а 6-им полком зробилась прірва — забракло звязку. Спостерегли це большевики, влізли між наше праве крило і ліве крило 6-го полку та почали протинаступ на село Холосно. Тоді запас полку, ІІ-ий курінь, пішов на допомогу. Протинаступом випер большевиків із села Холосно та заняв ранішні позиції, себто наші сотні підійшли знову аж по річку під Білошицею і на північ від села Холосно. В цім наступі був ранений командант 7-ої сотні поручник Петро Мандзик, один стрілець убитий, один ранений.

Під полудне зробили большевики знову наступ на І-ий наш курінь. Під напором далеко сильнішого ворога мусів курінь податися взад. При тім малощо не захопили большевики нашу батерію сотника Степана Когута.

Сотник Когут, особисто дуже відважний старшина, приказав батерії підїхати поза стацію Ушомир — над річку під село Білошиця. Він хотів прямим огнем змусити большевицький бронепоїзд податися взад — а також обстрілювати большевицьку піхоту в Білошиці. Тимчасом йому це не вдалося, бо саме тоді, як він затягав боєве місце, недалеко біля залізничої лінії на північ від Ушомирської стації — большевики незамітно підійшли з яру річки під розстрільну нашого І-го куреня. Почалась коротка стрілянина. Большевики вперто йшли вперед. Наші подалися — і большевики заняли знову стацію Ушомир і село Холосно.

В полудне почав наступати ІІІ-ий наш курінь. Рівночасно з ним наступав і ІІ-ий курінь. Наші сотні заняли знову стацію Ушомир і село Холосно — і справлено передполудневі становища. Большевики обстрілюючи доми між стацією Ушомир і Холосном, запалили шрапнелем якесь господарство.

В наступі на Холосно погиб від большевицької кулі командант 6-ої сотні поручник Матій Кошик і один стрілець. Бл. п. поручник Кошик, літ 26, старшина спокійної вдачі, незвичайно ідейний — родом з Бережан чи повіту. Похоронений в Житомирі.

Напроти нашого полку боролися частини 44-ої

совітської дивізії, тої самої дивізії, до котрої була пізніше прилучена І. Бриґада Червоних Українських Січових Стрільців, по нашій злуці із большевиками. В боях з нашими частинами під Коростенем був убитий командант тої дивізії Шульц, що опісля потверджували самі большевики.

Перший день наших боїв з большевиками під Коростенем не приніс нам нічого доброго. Ми не змогли рушити ворога з Білошиці. Настало деяке пригноблення. Ми втратили двох старшин — один убитий, один ранений, двох стрільців убитих. Трьома наступами того дня цілий полк був сильно змучений.

Большевики дальше як по стацію Ушомир і Холосно чогось не наступали. Вони відпирали наші наступи і залишалися на давніх позиціях.

Ніч з 1-го на 2-го вересня перебув полк у строгім поготівлю. В наших руках була стація Ушомир і село Холосно.

День 2-го вересня пройшов на нашому відтинку спокійно. Ми не наступали. Не наступали також большевики. Тільки йшла гарматня стрілянина з обох сторін.

Цього дня прибули до нас два наші панцирні потяги: один „Галичанин", другий „Запорожець". Яка велика шкода, що вони не приїхали вчора і не змогли підпомагати наступу наших частин. Цілком певно булиби кращі висліди наших вчорашніх наступів. Два панцирні потяги — цеж пострах для неприятеля і духова піддержка власних частин. Та нажаль — наші панцирники спізнилися. Спізнення їх оправдується тим, що на річці Ірші коло села Нового Бобрика був зірваний міст. Та й міст можна було скорше направити. Але так якось вже складалося, щоби все точно не відбувалося. Не було моста, то й панцирки не приїхали. А тим часом наступи не вдалися.

Під вечір змінив нас наш III-ий курінь. Курені І-ий і II-ий удалися як запас 13-го полку на роздоріжжа коло сільця Весолухи. Там при дорозі в корчах ми заночували.

Ранком 3-го вересня розпочався наступ на ліво, коло місточка Ушомир. Пляновано обійти большевиків і вдарити їх збоку і в той спосіб зломити їх опір під Коростенем. VII-ма Бриґада мала наступ демонструвати. І ці наші наступи большевики відбили. Вони пізнали вже наші сили та не тільки здержували нашу офензиву, але розпочали протинаступ.

Тут почалися перші невдачі II-го Корпусу на Україні. Большевики вдарили на місточко Ушомир і дальше на ліво. Лучби із Січовими Стрільцями, які наступали із Новгороду Волинського на Коростень, не було. Ліве крило II-го Корпусу оставало в повітрю.

Звідси почався відворот II-го Корпусу — а кілька днів скорше — відворот І-го і III-го Корпусів з Києва.

Відворот.

Сильна дотепер Українська Галицька Армія, показалась за слабою до поборення ворогів України. Поворотний тиф вкорінився між нашими частинами дуже сильно. Хорі не хотіли відходити до лічниць. Вони чули, що в лічницях гірше, як при сотні. Тому маса хорих стрільців

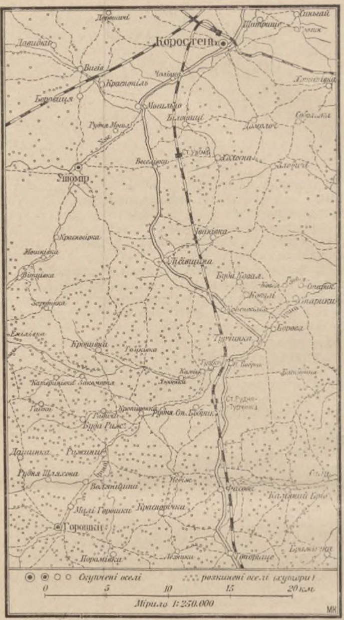

Шкіц до боїв під Коростенем.

лежала при обозі і їх треба було із собою возити. То була велика невигода при скорих воєнних операціях — хорі були тягарем здорових. Їх треба було доглядати — треба було побільшити санітарний персонал при сотнях. Це й роблено. Але через те знову поменшувалась боєва здатність сотень і куренів — бо здорових таких, що могли без перешкод повнити службу — йти в бій, сторожити — було все менше й менше.

В додатку провіянтура не функціонувала. Впродовж двох днів боїв під Коростенем стрілецькі обіди були зовсім несолені. Не було соли. Чому її не було, не знаю. Провіянтура не доставила.

День 3-го вересня пройшов у загальному вичікуванні, що буде дальше. Около полудня наш курінь обняв охоронну службу на знаних нам позиціях — стація Ушомир—Холосно. Інші курені під вечер почали відступати вздовж залізничого шляху у напрямі стація Турчинка. Фронт опо-

рожнів. Стало тихо. Ніхто не стріляв. Аж сумно та непривітно було.

Вже добре було смерклось, як сотні II-го куреня стягнулися в кольону і прикриваючи відворот Бриґади, подалися за своїм полком вздовж залізничої лінії до стації Турчинка.

Тої ночі ночував курінь коло двірця Турчинка.

Дня 4. вересня рушили ми трохи на захід від залізничої лінії селами: Рудня Кропивенська, Рижиці, Волянщина, до місточка Горошки. У Волянщині після нашого відходу з того села показалась вже большевицька стежа. Наш III-ий курінь мав з нею перестрілку. Стежа відступила. Наш полк обсадив цей відтинок: II-ий курінь місточко Горошки, III-ий село Волянщину, а I-ий курінь як запас із штабом полку примістились у селі Поромівка. В Горошках залишилися з нами дві гармати батерії сот. Степана Когута.

По дорозі зі стації Турчинка прилучилася до нас одна сотня повстанців. Були це мешканці сіл: Краївщина, Красногірка та Писарівка. До села Краївщина — оповідали повстанці — зайшли большевики перший раз, від коли вони при владі. Два рази наступали вони на село, та оба рази були відбиті місцевим селянством. Одного разу — оповідали повстанці з того села — наступали большевики з двох боків. Одна ґрупа з Коростеня, а друга із Новгорода Волинського. На щастя селян, ґрупа з Коростеня поспішилась із наступом. Ґрупа із Новгорода Волинського припізнилась і не поспіла була дійти ще під село. Селяни відбили найперше своїми силами ґрупу з Коростеня — а опісля ґрупу із Новгорода Волинського.

Сотня повстанців робила нам тепер добру роботу. Ми вживали їх на розвідки — і вони вивязувались з того завдання дуже добре. Вони знали

Шкіц до боїв під Житомиром.

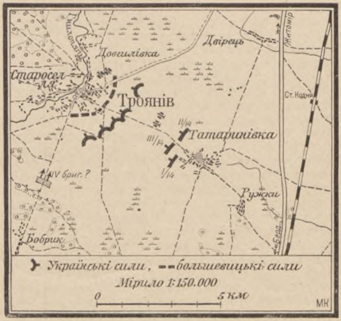

Шкіц до боїв під Трояновом.

добре ці околиці і інформації їх про большевиків були вірні.

5-го вересня I-ий наш курінь опустив село Поромівку і змінив III-ий наш курінь у селі Волянщині. III-ий курінь прибув до м. Горошок, де разом з II-им куренем, повнили охоронну службу і провадили розвідки. До м. Горошок прибув також штаб полку.

Боєвий стан сотень і куренів меншав. Поворотний тиф ширився. З тої причини треба було зліквідувати 7-му сотню нашого куреня, бо там залишилося всього кільканацять боєвиків. Від смерти поручника Матія Кошика, командував цею сотнею поручник Юліян Богачевський. По зліквідуванні цеї сотні приділено стрільців до сотні 5-ої і 6-ої.

У м. Горошках познайомилися ми із „отаманом всеї Волинщини" — повстанцем Колісниченком. Колісниченко був за часів Директорії повітовим комісарем повіту Овруч. Він був тут із своїм 15-літнім сином. Колісниченко, мужчина середнього росту — добрий бесідник, тоді був в подертім одязі, у личаках, у соломянім капелюсі — з крісом у руках. Він заохочував місцеве населення і дооколичні села, що прийшли були тоді до місточка (була неділя), до боротьби з большевиками, ставлячи за взір Українське Галицьке Військо.

9. вересня курені нашого полку переґрупувалися: III-ий відійшов до с. Рижиць, II-ий до села Небіж, де змінив II-ий курінь 13-го полку. Цей курінь подався на схід залізничої лінії в сторону села Камінний Брід. I-ий наш курінь з командою полку примістився в с. Краснорічці.

Другого дня II-ий курінь перейшов до села Фасова. Туди прибула також команда полку. I-ий курінь відійшов до с. Камінний Брід.

В цю пору припинили большевики свої боєві операції на нашому відтинку. Пішла чутка, що вони залишили самі навіть стацію і місточко Коростень. Тому 11. вересня наші частини почали

підсуватися вперед. Частини 13-го полку підійшли аж під село Лісовщину. I/14 курінь підсунувся до села Рудня—Гута, II/14 курінь до села Рудня—Камінь із штабом полку, а III/14 курінь залишився на стації Турчинка.

Вістка, що большевики опустили стацію і місточко Коростень не відповідала правді. Справді, на VII-му Львівську Бриґаду, що зґрупувалась коло залізничої лінії коло стації Турчинка, большевики не наступали. Їм було незручно вести бої проти нас, бо ми мали два панцирні потяги, мали досить гармат. Вони свого панцирного потягу, що обстрілював нас із Білошиці не могли пересунути скоро по залізничій лінії проти наших частин, бо самі вони знищили місток на річці перед Білошицею, а направити міст скоро вони тоді не могли. Зате повели наступи більшими своїми силами в сторону Новгороду-Волинського та й необсадженою ніким стрефою межи залізничою лінією Коростень—Житомир, а Коростень—Шепетівка.

Приказано знова відворот. 13. вересня вернувся II-ий курінь до с. Небіж, III-ий удався до Рижан, звідки мав обсадити села Кропивну і Краївщину та шукати звязку з Січовими Стрільцями. I-ий курінь з командою полку відступив до села Фасова.

Ніччю почали большевики наступ на III-ий курінь на Краївщину і Кропивну. Сотні відступили до с. Рижан.

Дня 14. вересня одержали ми вістку, що на місточко Горошки, з північного заходу їде до 300 підвод з большевиками. III-ий курінь відступив з Рижан до с. Поромівки, а I-ий курінь із штабом полку до с. Топорище. Село Фасову обсадили частини 13-го полку.

Дня 15. вересня почали большевики наступ на частини 13-го полку на село Фасову. Під напором ворога опустили частини 13-го полку с. Фасову, а за тим II-ий курінь село Небіж. Почався відворот.

З початку був наказ, що полк має зібратися в селі Андрієві. Коли курінь наш осягнув вже те село, приказ змінено в тім напрямі, що полк має зібратися в селі Троковичах. Троковичі положені на залізничій лінії, 13 км. на північ від Житомира. Цілу ніч з 15-го на 16-го вересня були ми у відвороті до Трокович. Як задна стежа остав наш I-ий курінь і придержував большевиків перед скорим їх наступом на села Топорище і Андрієво.

Ранком дня 17. вересня перемашерував полк через місто Житомир і обсадив річку Тетерів, що пливе попід Житомир з полудневої частини міста.

Наш полк заняв боєві становища від села Станишівка, на схід аж до річки Гуйви, що впадає коло села Вили до Тетерева. Ми окопались на правім березі р. Тетерева і сподівались тут довше задержатися. Ріка Тетерів пливе глибоким яром і становить природну перешкоду для воєнних операцій. Хоч місцями можна її перейти.

Місто Житомир о год 10. перед полуднем заняли вже большевики.

Около год. 15-ої почали большевики сильну стрілянину із ручних крісів. Вони почали обстрілювати наші становища на право й ліво від ліска, що є по правім березі ріки Тетерева на полудне від Житомира. Був це большевицький підступ. Саме тоді, як обстрілювали большевики наші становища, частина їх перейшла ріку Тетерів і скрилася в ліску. Цього підступу наші не завважили.

З ліска почали большевики наступ на відтинок нашого I-го куреня. Наступ цей заскочив наші частини. Ніхто його не очікував — і тим треба пояснити, що наші сотні кинулись втікати. Утікаючи, наша розстрільна здержалась була ще на краю ліса, що на полудне від села Псища. Тут почалась збірка сотень. Треба було зробити конечно протинаступ на лісок, тим більше, що большевики не продовжували наступу. Ми припускали, що в лісочку їх багато не було. Одначе зібрати стрільців в сотні, показалось неможливим. Користаючи з ліса, розбіглись. Боєва вартість нашого стрілецтва була тоді майже ніяка. Щоби не попасти ворогові в руки, або не бути раненим, стрілецтво оминало бою. Змучене довгими походами, без належного відпочинку, втратило віру в добрий кінець української справи. Ширилася дезерція — деякі залишалися на роботах у селян, а інші щезали цілими партіями із сотень.

Зараз на другий день, забракло із 6-ої сотні нашого куреня 26 чоловіка, між ними і підхорунжий. Здезертирували. Куди — в якім напрямі — ніхто тоді не слідкував. Ширилась деморалізація тай годі. Був страшний упадок духа. Під вечір того дня, прибув на дорогу коло моста над річкою Гуйвою командант корпусу полковник Вольф, начальник штабу отаман Льонер, був тут наш командант бриґади підполковник Бізанц — полковий командант — команданти батерій нашої бриґади. Розглянулись в ситуації та приказали обсадити річку Гуйву і спалити міст.

Були тут також два панцирні авта Придніпрянських частин. Були тут батерії нашої бриґади — але протинаступ зааранжувати було годі, бо піхотні наші частини зовсім не дописали.

Дня 18. вересня ситуація на нашому відтинку була така: II-ий курінь обсадив річку Гуйву на право від села Вили — I-ий наш курінь дальше в право. Було спокійно. Також слідуючий день пройшов у нас спокійно. Зате почали наступати большевики на відтинок IV. бриґади, що була від нас на ліво.

Дня 20. вересня рано вдарили большевики на наші стежі в селі Вили. Ми вже не ставили більшого опору і подались взад. В селі Сингурах сказали нам, що до протинаступу йде котрась бриґада I-го Корпусу, а ціла VII. бриґада має відійти до села Татаринівка коло місточка Троянова, на відпочинок.

Після полудня прибула ціла бриґада до Татаринівки і розложилась на відпочинок. Та відпочинку не було, тому, що вже на другий день заняли большевики місточко Троянів. З корпусу прийшов наказ до бриґади, щоби вигнати большевиків з Троянова.

В Троянові була IV. бриґада і під напором большевиків відступила на південь. Тепер був наказ, щоби спільно з IV-ою бриґадою повести наступ на те місточко. IV. бриґада з півдня, VII. зі сходу і в той спосіб мали ми вигнати ворога і захопити Троянів в наше посідання.

(Далі буде).

„Воскресе із мертвих"

Написав: *М. Б.*

З кінцем листопада 1937 р. виїхав я службово на кілька днів над Стрипу. Хоч вже були холоди і сніг притрушував, всеж таки їхав з охотою і з великим зацікавленням. Я-ж над Стрипою воював в 1915 і 1916 р.р, пережив неодну важку хвилину, нераз смерть заглядала в очі. Усі ці місцевости вбилися мені в память і ще нині стоять так живо і виразно перед очима, що, здається, трапив би усюди зі замкненими очима.

Їду на возі, а довга лента давно пройденої фільми знова миготить в моїй уяві.

...Похідний курінь виваґонувався в Підгайцях, де стояла корпусна команда. Приїхали ми в ночі, десь там ночували і на другий день рано пішли гостинцем на північний схід, де стояв наш полк. Десь за Вагою мусіли лягти в придорожній рів, бо надлетів російський літак. Був гарний, погідний день. Десь там гуділи гармати. Чути було в повітрі фронт. Коло Соснова скрутили вліво і попри якусь батерію пішли вздовж болотнистої Тудинки. На височині Раківця, в заглибині Тудинки, лежали в резерві оба полеві курені. Мене приділили до першого. І зачалося життя в полі, на фронті, з його прикрими, а нераз і страшними моментами, з важкою службою, але й з погідними, ба навіть веселими хвилинами.

Битва під Семиківцями. Шість днів і ночей йшло кріваве змагання, що його називали по німецьки „шляхт" (різня). Саме коло цього села і коло Раківця сфорсували москалі Стрипу і переломили австрійський фронт. Чимало людських істнувань з обох сторін заплатило за цю спробу, яка в ефекті не дала нікому нічого позитивного. На куснику землі, довгому на яких півтора км. і широкому на яких 500 метрів, мало лежати самих трупів около 5.000. А скільки ранених, скільки ґранатів зрило землю, розбивало хати, рвало з корінням дерева...

В Семиківцях залишилася ще церква. Моцно вже надщерблена ґранатами, з розбитою банею (пригадалася мені світлина, що її маю ще дома). І її треба було знищити. Ворожа артилерія встрілювалася в наші позиції саме при помочі цієї церкви. Аби противника позбавити тої орієнтаційної точки, висадили наші сапери церкву в повітря. Людська рука піднеслася на Божий Дім. Але треба було це зробити, бо нам надто дошкулювали.

Семиківці, Раковець, Бенева — зникли з поверхні землі. Чого не знищили ґранати і вогонь, то розібрали жовнірські руки на будову землянок, на опал. Денеде остала якась покалічена деревина, земля була перерита вздовж і впоперек ровами, подіравлена землянками і стрільнами. Богато гарячої, червоної крови випила чорна земля, богато людського тіла згноїло її.

Йшли тими сторонами довгі роки ріжні племена, в ріжних одностроях, під ріжними знаками і прапорами, з ріжними завданнями.

Врешті хуртовини пройшли. Люди вернулися у свої сторони. Я знав, що у ті села вернулися мешканці, що відбудовуються. Довго не міг я зрозуміти, в який спосіб повіднаходили вони свої ґрунти, городи, місця, де стояли їхні хати й обійстя.

І врешті, по довгих роках, вдалося мені заглянути в ці сторони. По дорозі, з гостинця, розглядаюся обабіч, дивлюся перед себе, шукаю знайомих місць.

Пізнаю. Є Тудинка і беріг яру, де були наші землянки. От, в цьому місці лежали ми в розстрільній і звідти пішли в протинаступ. Там далі Семиківці, місце крівавих змагань. Але щось мені бракує. Так, слушно. Ровів нема, не видно дір...

Вітер і людська рука їх засипали.

Балакаю з людьми якраз з цих сіл.

Так, села відбудовані, навіть поширені. Хати кращі. Господарять, живуть, от, як на селі буває. Звичайні клопоти і невеликі радощі. Але життя і орґанізація йдуть живішим і ширшим темпом. Усюди є Читальні, Кооперативи, Райфайзенки, Кружки „Рідної Школи", „Сільського Господаря". Ба! Є приватні школи. Присілок Дубники коло Золотник (11 господарств) утримує вже 4 роки приватну школу з учителькою. Був я в цій школі, бачив цих кількоро дітей, що вчаться. Отверті личка, смілі відповіди. А все очі їх звернені на вчительку.

Говорю з одним просвітянином зі Семиковець.

— А як там земля у вас? Родить?

— Так, навіть дуже добре — відповідає.

Значить, людське тіло і людська кров були добрим погноєм. Але земля віддає те, що взяла. За мертве, дає живе й то з надвишкою. Там, де колись царила смерть, а усе, що живе, ховалося літами в землю, як кертиці, тепер буйно і радісно гомонить життя, легко віддихає земля, позбувшися задушливих ґазів та трупячого смороду, в деревах моститься пташка, свобідно ходять по землі люди, полями несеться сміх і спів...

Природа і люди мусіли вмерти, аби воскресло нове життя...

Два денні накази з листопада 1918 року Начальної Команди Українських Військ у Львові

Подав: *Т. Марітчак.*

З денних наказів Начального Командування Українських Військ у Львові в листопаді 1918 р., видаваних для підчинених йому військових частин, відомі тільки два, а саме з дня 12. й 15. листопада. Обидва були вже свого часу оголошені на сторінках львівської „Ради", однак не звернули були на себе ніякої уваги. Тому повторяємо їх на цьому місці, з дрібними правописними поправками. Оригінальні відписи наказів передаємо до Відділу Історичних Памяток НТШ.

⁂

Начальна Команда Українського Війська.

Приказ з дня 12. падолиста 1918.

1. Завтра в 8. год. рано має п. сот. д-р Яр. Олесницький явитися в салі засідань У. Н. Ради, щоби взяти участь у комісійнім огляненні Ратуша.

2. Зі завтрішнім днем застановляється всі офіцирські харчівні. Офіцири мають діставати той самий харч, що мужва.

3. Ще раз пригадується, що у місті Львові виключно команда Укр. Армії має право переводити військові реквізиції. Реквізиції поодиноких відділів забороняється. Так само відбирати довіз для Армії мають виключно лише орґани, призначені командою.

4. Новобранців і жовнірів, признаних лікарською комісією за нездібних до ношення оружа, належить відсилати до Стійкового Куреня ч. 50 (вул. Театинська), де вони будуть уживані до лекшої служби.

5. До літаків можна стріляти лише зі скорострілів. Стріляння до літаків із звичайних крісів є марнуванням муніції, яку належить щадити.

6. Приказую завтра безумовно виконати 13. точку приказу з дня 11. с. м. Без того виказу не можна зголошуватися з квітом по платні і льони.

7. Долучується скриті назви телефонічних стацій, які мається вживати від завтра рано. Ключ є тайною.

8. Ситуація на загал добра. Польську ватагу, що заняла була школу св. Анни при вул. Янівській, залога сусідньої касарні поліції викинула ручними ґранатами. Рівнож три напади на касарню поліції відперто з великими втратами для ворога.

Скінчено о год. 9.30 вечером.

Полк. Стефанів, вр.
Нак. Отаман.

⁂

Начальна Команда Українського Війська.

Приказ з дня 15. падолиста 1918.

1. Точне і совісне виповнювання даного приказу, хочби розходилося о дрібницю, є найпершою і найважнішою признакою жовніра. Пригадую се всім командантам і підчиненим і жадаю точного виповнювання сего обовязку.

2. Взиваю старшину Укр. Війська, щоби своїм моральним впливом удержувала мужву в безумовнім послуху.

3. Команданти кожного відділу самостійно оперуючого, кожного обєкту, кожної частини закватированої в касарнях, кожної сторожі — мають зладити спис офіцирів з такими рубриками: 1) військовий степень, 2) назвище й імя, 3) полк, курінь, 4) службове приділення, 5) цивільні студії, 6) спеціяльне військове вишколення, 7) місце і дата родження, 8) народність, 9) день вступлення до Українського Війська, 10) замітки.

Також належить зладити спис мужви з такими самими рубриками. Сі списи належить удержувати в точній евіденції, так, що коли прикажеться подати їх відпис Нач. Команді, щоби того самого дня, можна легко відпис зладити і безпроволочно відослати.

На основі сих списів мається в найближчім часі зладити головну книгу оперативного українського війська у Львові. Блянкети будуть доручені.

4. Стрільця Івана Сиротюка іменую вістуном за те, що з власної ініціятиви зорганізував і припровадив сотню добровольців до Львова, а стр. Сокола за те саме іменую старшим стрільцем.

5. Інспекційні офіцири булавної сотні у канцелярії штабу мають зголошувати свою службу о 5. год. вечером у шефа штабу, а рано в 8. год. зложити устно ранній звіт.

6. Жидівська міліція видала для своїх членів нові леґітимації рожевої краски в жидівській мові.

7. Роблю одвічальною старшину за те, що не вся мужва має леґітимаційні листки. Се недбальство є причиною того, що значної частини погибших не можна поіменно означити.

8. Всі відділи, що фасують харчі, мають подавати докладно кожночасний стан мужви та офіцирів відділу, як також точно означити назву та приділення дотичного відділу.

9. Команданти відділів мають подавати на всіх донесеннях і звідомленнях до Нач. Команди точний час на години і мінути. Особливо на всіх оперативних і ситуаційних звідомленнях мусить бути поданий точно час.

10. Фахових ковалів до підковування коней мається сейчас зголосити телефонічно Нач. Команді У. В.

11. Ситуація добра. Наші війська прогнали ворога з околиць Стрийського парку і взяли район кадетської школи, стрийський цвинтар і парк, аж до трамваєвої ремізи. Козацька сотня чистила нині знову Замарстинівське передмістя з польських цивільних ватаг, причім стягнула багато оружжя й муніції та документів розбитого вчора польського штабу на Замарстинові.

Скінчено о год. 11. вечером.

Полк. Стефанів, вр.
Нак. Отаман.

Орґанізація військового шпиталю в Городенці

Спомин.

Написав: Б. харч. четар *Іван Велигорський.*

У перших днях листопада 1918. року вернувся я з італійського фронту до рідного села С. Як тільки в Городенці довідалися громадяни, що я вже вдома, то позволили мені тільки 24 години відпочати й негайно приходити до служби, бо праці було гук. Я й без цього зазиву був би зголосився до почесної служби в рідній армії, не вважаючи на своє 75% інвалідство з італійського фронту.

На другий день по повороті прийшов я до Городенки і почав поволі перебирати на себе ріжні обовязки, бо переворот у Городенці зробило кількох вояків під проводом чет. Чайки, що перебував там на відпустці, а тзв. Боєву Управу зорґанізували учителі Р. Ш. в Городенці. Як нездібний до полевої служби, зчасом перебрав я булавну сотню, харчевий склад, реквізиційний реферат, харчівню, а працював ще й у Стаційній і Пов. Кмді, бо всюди праці було вбрід. Про працю в цих установах розкажу колись іншим разом, а тепер хочу оповісти про орґанізацію військового шпиталю в Городенці.

Доктор медицини Валентина Деніковська — походить з Житомира на Волині, в роках 1919/20, коли Уряд У. Н. Р. залишив Рідну Землю, — працювала як лікар в Чуднові на Волині. Одна з членів Орґанізації Українських Лікарів на Волині, що опікувалась і переховувала вояків У. Г. А. Може хто з тих, що залишилися в живих, а був під теплою опікою п. д-р Деніковської, пригадає те добре щире серце, в котрім в той тяжкий і невідрадний для України — час, знаходили єдину підтримку до дальшої витривалости й боротьби за визволення поневоленої Батьківщини.

Леся Рибачукова з родини Сперанських, уроджена в Києві. Дружина полковника Української Армії й учасника Листопадового рейду 1921 року Миколи Рибачука — як сестра жалібниця в законспірованій Українській Орґанізації в роках 1919—20, — працювала в Чуднові й Житомирі на Волині разом з д-р медицини Деніковською, опікуючись і переховуючи хорих і здорових вояків У. Г. Армії. В році 1936-му нагороджена хрестом Симона Петлюри.

Цілком ясно, що де збереться більший гурт людей, там зараз найдеться і кілька недужих. А про цю істину в перших днях орґанізування наших установ у Г. якось призабуто. Зчасом захоріло кількох стрільців з булавної сотні, то з граничної сотні, то з переїжджаючих стрільців. Але це були недуги незаразливі й хорі лежали, де їх недуга захопила. Гірше було, як по кількох тижнях захоріло кілька стрільців на плямистий тиф. Для цих тифозних приділено одну маленьку кімнатку коло вселюдної школи ім. св. Антонія. У цій кімнатці могло поміститися ледве 8 хорих і вже було тісно. Але — на жаль — число їх скоро зросло й на мене, як на кмдта булавної сотні, що в її харчевому стані були всі стрільці, спав нелегкий обовязок примістити хорих на тиф і зорґанізувати шпиталь. Я мусів про це подумати й перші мої кроки пішли в напрямі шпиталю ім. кн. Ґізелі в Городенці, що містився при гостинці в сторону Заліщик у великому будинку. Але там побачив я, що шпиталь заняли

жиди, поворотці з евакуації, й розгостилися в ньому, як у себе в дома, цебто гарний будинок з кафлевими печами й паркетовою підлогою перемінили в стайню, бо навіть виходки поробили собі в салях, щоб не йти аж на подвіря.

Щоб прийти в посідання цього будинку звернувся я найперше до Пов. Комісаріяту, але без успіху. Також і в Міській Управі не віднесли мої заходи додатніх вислідів. Но — думаю собі — це люди „цивільні" й не хотять наражатися, „бо й так ще не знати, що то може бути". Та — на жаль — і П. В. К. теж не хотіла взяти на себе цієї неприємности, щоб опорожнити шпитальний будинок і 30 жидівських родин переселити до бараків, що їх спеціяльно побудовано для евакуованих і для тих, що їх доми погоріли підчас війни. Коли П. В. Кмдт оправдувався, що йому це незручно зробити, то по довшій нараді згодився він захорувати, а мені, як його заступникові, передати кмду на один день. Другого дня по нашій нараді появився приказ П. В. К., що з причини недуги П. В. Кмдта, команду перебирає четар Іван Велигорський.

І я почав урядувати. Чет. Сорохан дав мені зо своєї сотні кількох стрільців з одним ст. дес. на чолі до мого розпорядження. Ст. десятник дістав наказ назбирати в місті коло 30 молодих людей, що крутилися без заняття і з цими людьми примашерувати коло шпиталю.

Я пішов до шпиталю до середини, зібрав припадкових мешканців і пояснив їм, що це громадський дім, призначений на шпиталь та що вони мусять перенестися до бараків, бо будинок треба приспособити до приміщення в ньому стрільців хорих на заразливі недуги. Але жиди заявили, що будинку не звільнять. Тоді приказав я, щоб призбирані люди під проводом стрільців позносили всі речі цих мешканців на дорогу, щоб їм у цей спосіб помогти переселитися до бараків. По кількох годинах праці здовж гостинця лежали жидівські бебехи, зложені в порядку без знищення, кожного власника речі окремо, а цілий будинок і вулиця наповнилися жидівським рейвахом. Але коли побачили, що не переливки, до вечора всі були вже в бараках. Вечором П. В. Кмдт був уже здоровий і перебрав службу.

У місті повстав великий крик. На зібранні кагалу посипалися протести проти кривди, що кличе до Єгови о пімсту. Жидівські відпоручники інтервеніювали у Н. П. Раді. Повідомлено про цей випадок і Секретаріят у Станиславові. Я чекав спокійно на наслідки, бо був тієї думки, що я мусів так зробити, бо вояк — це підвалина державного будівництва й для нього треба все можливе зробити, щоб він боровся за свій рідний край. Але на крикові скінчилося... За це по кількох днях цієї евакуації хтось стрілив до мого мешкання через вікно. А ще й в році 1920, по мому повороті з Пикулич, городенські жиди мені цього не забули, робили доноси й напастували на вулиці.

Праця коло відчищення будинку тривала кілька днів. За цей час відновлено ледве кілька саль, вибілено їх, направлено дах, що протікав, зроблено около 40 ліжок (чотири дошки на чотирьох стовпчиках), пошито сінники з кропивяних мішків, пошито простирала з зібраного по хатах полотна, зібрано білля всякого роду, крою, краски й матерії, щоб було в що перебратися.

По двох тижнях хорі могли перейти вже до відновленого будинку й лежати на ліжках, а не на підлозі, як досі й мали більш місця, бо досі деякі стрільці перебували свою недугу навіть сидячки...

На святочне отворення шпиталю приїхали — розуміється — й відпоручники Повітового Комісаріяту і Міської Управи.

Історія одної жінки і одного парку на Україні

Написав: *М. С.*

Софія Потоцька.

„Стара война" — колишні старшини і стрілецтво У. Г. А. — мають ще й досі в живій памяті шлях походу на Київ у 1919 р. Було це улітку — може кінець липня, може початок серпня — на правобережній Україні стояла страшна спека, коли частини У.Г.А. обсадили міста Тульчин і славний з історії Коліївщини Умань. Прогнавши бравурним наступом большевиків, наші війська дуже швидко, якраз у цьому куті, наткнулися на нового ворога — російську добровольчу армію ґенерала Денікіна. Настали нові, затяжні бої, що покінчилися, по відомих київських подіях, перемирям і нарешті „миром".

У той час, ті з наших вояків, кого помилували і пощадили тифозні бакцилі, хто не згаряв у тифозних гарячках по лазаретах та селянських клунях — мали нагоду не лише оглядати, але й проходжуватись та розкошуватися красою, можливо що найгарнішого парку на цілому світі, красою відомої Софіївки. Ця казочна, прямо надземна краса, перлина всіх парків, що її ніхто з нас не сподівався зустрінути на українських степах — впливала неначе цілющий бальзам на зболілі душі нашого вояцтва, за тодішніх важких і прикрих переживань і траґічного переходу нашої армії.

Ще раз, десь у 1930 р., мали ми нагоду оглядати знимки у фільмі „Тарас Трясило", що були пороблені якраз у Софіївці.

Нище хочемо коротко переповісти історію повстання того цікавого і найгарнішого парку — Софіївки.

Початок історії сягає ген до часів перед великою французькою революцією. В елеґантній дипльоматичній дільниці Царгороду французький посол зустрінув на вулиці 11—12 річню дівчину, зі серпанком закритим лицем. Гладкий дипльомат пустився з нею у балачку та довідався, що батьки дівчинки є греки, мають пекарню в Царгороді та запросив її з матерю на відвідини до себе. Обидві жінки не дали на себе довго чекати і вже чергового дня появилися у французькій амбасаді, де маркіз без зайвих балачок заявив матері, що мав би охоту купити малу Софію та дати на виховання. Мати зразу вдавала велике обурення, бо — мовляв — Софія є прямим нащадком славного візантійського цісаря Мануеля Комена, але вкінці злакомилась таки на 1.500 пястрів і доньку продала. Маркіз подбав про дійсно знамените виховання Софії, а Софія мусіла бути вельми талановита, бо вже в 15-ти роках вела себе як господиня у французькій амбасаді, всім приказуючи, бо бачила, що маркіз у ній залюблений по самі вуха та хоче з нею одружитися.

Внедовзі був маркіз відкликаний з Туреччини до Парижа, а щоби захистити Софію перед неприємностями морської подорожі вертався сухопутнім шляхом почерез Україну. Та небезпека чаїлась якраз на суші. В Камянці Подільському був тоді командантом твердині двайцятькількалітній ґенерал ґраф Ян де Вітт, що запросив маркіза залишитися кілька днів у місті. Маркіз запросини приняв, а на гостині ґраф де Вітт і Софія взаємно покохались. Гарна грекиня сталась предметом подиву, обожань та адорацій усіх камянецьких кавалірів, а французькому послові це навіть подобалось і дуже підхлiблювало. Він у той час завзято полював на нашому Поділлі.

Одного дня, коли маркіз виїхав на кількаденні лови ґраф де Вітт не дрімав. Післав покоївок, щоби вистроїли і окрасили Софію, персонал ґрафа встелив дорогу від кімнат Софії аж до замкової каплиці квітами, а ґраф прийшов з дружбами, щоби відвести її до правосл. каплиці під вінок. Хтось з маркізової дружини спостеріг це і поспішив його сповістити. Маркіз вертався негайно до Камянця, але брами міста застав замкнені, бо ґраф заздалегідь докладно все обдумав і забезпечився. Бідолаха маркіз мусів під брамами міста слухати дзвонення весільних дзвонів. По скінченні вінчальних обрядів післав де Вітт свого адютанта, щоби показав маркізові свідоцтво про заключення подружжя. Згодом сповіщено решту дружини маркіза, що їх пан находиться за містом, щоби вибралася з міста за ним. Найцікавіше і найбільш дивне при цьому те, що маркіз приняв від ґрафа де Вітта 1.500 пястрів за Софію, які той йому післав за місто.

Новоженці жили дуже щасливо, але приключилася нова історія, що змінила ситуацію, хоч подружжя тривало вже три роки і мало дворічного синка.

Сусідом молодого подружжя був ґраф Фелікс Потоцький, кремезний 40 літній мужчина, голова торговицької конфедерації, приятель цариці Катерини, власник багатьох домів у 10-ти містах, 90 сіл-ключів і 80.000 кріпаків. Залюбився ґраф Потоцький у Софії, а вона відповіла йому теж коханням, невідомо чи з мотивів його великого багатства, чи задля його прикмет. Коротко й ясно: ґраф Потоцький прийшов одного дня до пана де Вітта та заявив йому просто з моста: „Не можу жити без вашої жінки, а ви не доросли їй духом. Даю вам два міліони золотих, якщо мені її відступите". Де Вітт довго не надумувався, бо два міліони польських золотих — це два міліони і за два місяці дався розвести зі Софією. Отже, так Софію продали по раз другий.

З доньки царгородського, грецького пекаря сталася пані грабіною Потоцькою — жінкою найбільшого маґната України. На свого другого чоловіка, що скоро діграв свою політичну ролю, мала Софія дуже ушляхотнюючий вплив. З любови до неї вибудував ґраф Потоцький своїй жінці гарний замок з чудовим парком між Тульчином і Уманем. Цю „Софіївку" сконфісковано по польському повстанню 1830 р. і перезвано на „Царицин сад", але по революції 1917 р. привернено її давню назву — Софіївка. Зі Софією жив ґраф Потоцький 15 років і помер 1805 р.

* *

Якщо доведеться вам колись побачити образ гарної жінки з підписом „грабіна Потоцька", маленьку репродукцію якого ми тут вмістили, можливо, що пригадаєте собі жінку, що перед 100 роками грала ролю славної, польської патріотки. Цей портрет, одначе, не представляє відомої з історії грабіни Клявдії Потоцької, лише доньку царгородського грецького пекаря Софію Потоцьку, що не дожила до польського повстання 1830 р., бо померла 2. VI. 1823 р. в Берліні.

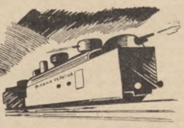

Здобуття „Праги“

Написав: Полк. *Бартоломій Евтимович.*

Уривок із спогадів.

(Докінчення).

Коли я глянув на годинник, то була год. 13 і 40 хвилин — щоб пройти вперед на яких 700—800 кроків треба було звиш годнни часу.

Через задні двері виходимо на сходову клітку, сходи ведуть униз, до клюбової кухні, а другі до „чорного входу". З клітки одні двері й за ними двері — ведуть до клюбу. Одні і другі замкнені, і на наш стук ніхто не обзивається. Полковник Ревуцький, високий і сильний мущина, натискає плечем на двері, що відчиняються до середини, й вони широко розходяться на обидві половини.

Обережно підійшли ми до вікон і, криючися за фіранками, почали вивчати противника з безпосередньо-близької відстані. — При кулеметі в скверику було 4 душі обслуги й 13 душ охорони. Як що такі ж сили були при кожному з двох кулеметів, що стояли на розі Прорізної (120—150 кроків по перекутній од першого), то нам би довелося в разі атаки мати проти себе принаймні душ 50, т. є ворожа сила в цьому пункті була майже двічі більша від нашої.

За кілька хвилин ми почули поодинокі стріли позад себе й зауважили біля ворожого кулемета метушню, а його охорона залягла за підмурком. Це наша маленька резерва, що лишилася при брамі почала обстрілювати кулемет. Аж тепер ми пожаліли, що не взяли з собою бодай двох легких кулеметів. — З такої близької відстані, яка нас відділяла від ворога та з нашої догідної позиції, ми відразу перестріляли б кулеметну обслугу і легко б здобули ворожу позицію.

Полковник Ревуцький запропонував виждати на той момент, коли обслуга вистріляє свіжо-заложений кулеметний пас і стане закладати новий. — Ми скористаємо з перерви в огні, й тоді наш рій зненацька й мовчки заатакує ворога. Ціле щастя було в тому, що напроти дверей, якими ми мали вийти з клюбу, була фіртка в залізній огорожі скверика, й нам не треба було перелазити через огорожу під можливим огнем.

Обережно прочинив я двері на вулицю, що замикалися на залізні засуви з-середини, і в щілину між дверима й одвірком побачив, що противник зайнятий своїм фронтом — себто нашою резервою при брамі — у наш бік не звертає уваги.

З притаєним духом чекали ми на хвилину, коли червоні почнуть заміняти пас, як раптом кулемет замовк, а серед червоних почулася голосна лайка, без якої москаль не дихне, — кулемет „затявся" і, видно, що „на-добре". Не надумуючись, я широко розчинив двері, тихо скрикнув „вперед" і не оглядаючись побіг до фіртки.

Перед самою фірткою мене випередив і першим ускочив до скверу полковник Ревуцький. — Тигрячими скоками налетів він на кулеметчиків, і ще доки вони зміркували, що треба боронитись, як полк. Ревуцький страшним ударом окутої залізом кольби розчерепив голову здоровенному рудому кацапурі, що надаремно силкувався усунути в кулеметі „засічку".

Наше переможне „слава" перемішалося з проклонами заскочених червоних. Частина їх кинулася втікати, й по ніх відкрив огонь наш рій, що засів при вікнах у клюбі. На місці сутички лишилося вісім трупів, з яких три впали від тяжкої руки полковника Ревуцького. Нам достався й одразу ж став у пригоді новенький „Максим" і кільканацять скриньок із набитими пасами.

Обізвалися кулемети з рогу Прорізної, але їхня обслуга — чи то розгубилася чи була недосвідчена, — бо їхні кулі пролітали високо над нашими головами. Наспіла наша резерва з під брами. Вона перескочила на праву сторону вулиці і, знову перескакуючи від брами до брами та криючись за ґранітовими тумбами, вулишними ліхтарами і т. п. повела наступ на ріг Прорізної.

Рій полк. Кудрявцева, що засів у клюбі, обстрілював кожну ціль, яка показувалася біля ворожих кулеметів і своїм огнем гасив огонь охорони при ворожих кулеметах.

Рій полк. Ревуцького — заліг за підмурком скверика, зверненим до вул. Прорізної і бив по тих же цілях скісним огнем.

Кулемет придався як найкраще!

Два вільні козаки з розбитої застави (ґімназисти 2-ої української, Кирило-Методіївської ґімназії) не звертаючи у ваги на вогонь та звиваючись, як вивірки, побігли просто на ворожі кулемети. — Мабуть їхні матері щиро молилися Богу за своїх одважних синів, бо миттю досталися до стіни наріжного дому, в якому загніздилися кулемети. — Кілька „лімонів", кинутих зверху до підвалів, стільки ж сильних вибухів, а по тому голосні проклони перестрашених червоних і крики їхніх ранених, — показали, що ґранати своє зробили. Два очайдушні хлопці, старшому з яких найбільше було 17 літ, тримаючи в одній руці „Наган", а в другій „лімон" вскочили через вікно до підвалу — там не було нікого. Вони зариґлювали двері від коридора, швидко виставили на пішоход покинуті і, на щастя, неушкоджені кулемети й почали викидати скриньки з набитими пасами.

Перший підступ до „Праги" ми здобули без втрат та ще з такими славними трофеями, як три справні кулемети з патронами, не числячи забитих і ранених москалів.

Отаман Жуківський наказав козакам-ґімназистам, що то так одважно вибили ворога з підвалу, розвідати — чи не можна підвалами цього дому, під яким стояли на вул. Прорізній, вийти на В. Володимирську. Вони зараз же зникли в підвалах, а ми в цей час міркували, як нам наступати далі. — До „Праги" треба було пройти ще добрих 300—400 кроків, і треба гадати,

що червоні будуть по нас стріляти й обкидати ґранатами з усіх вікон, брам і бальконів.

В цей час на Прорізній вулиці, з-за рогу Пушкинської, показалася нова ґрупа озброєних людей — свої чи чужі? — Та ті люди, очевидно нас пізнали, бо піднявши свої мушкети високо над головами, швидко почали наближатися, і коли порівнялися з от. Жуківським я впізнав між ними сотника Голуба. Виявилося (довідався пізніше), що сотник Голуб також назбирав горстку людей з 8 душ і вулицею Пушкинською пішов до Прорізної, щоб ударивши на червоних збоку Прорізної, підсилити наш наступ збоку В. Володимирської.

Несподіваний підсилок прийшов дуже на час. Він збільшив силу ударної ґрупи (до 37 баґнетів), чим значно підніс її маневрові можливости.

В цей час вернувся з розвідки один з козаків-ґімназистів і доповів, що вихід на В. Володимирську вільний.

Отаман Жуківський приділив сотн. Голубові один кулемет і наказав йому обсадити підвальні вікна в домі, під яким стояли на В. Володимирській вул., й тримати під огнем вікна й брами лівої сторони вулиці, в той час як полк. Ревуцький триматиме під огнем праву сторону. Крім того, отаман Жуківський післав одного старшину до помешкання Військового М-ва з наказом, щоб звідти негайно прислали панцирку.

Плян отамана Жуківського був такий:

1. Озброєна двома кулеметами й гарматкою панцирка (командантом панцирки, як що не помиляюся, був полковник В. Дітель, що зараз перебуває на еміґрації в Варшаві) проскочить В. Володимирською вул. наперед до т. зв. „Ірининського Памятника"[1]), на скрижуванню В. Володимирської вул. з Ірининським заулком і, взявши під вогонь ці вулиці, не допускатиме до „Праги" червоних резерв.

2. Полковник Ревуцький (7 баґнетів) і сотник Голуб (8 баґнетів та кулемет) будуть прикривати своїм вогнем наближення до „Праги" „штурмового" роя (22 баґнети та кулемет), обстрілюючи перший — праву, другий — ліву сторону В. Володимирської вул.

3. „Штурмовий" рій заатакує і здобуде „Прагу".

4. Здобувши „Прагу", всі три рої остаточно очистять здобутий район од червоних і поведуть наступ на будинок Київської Дирекції почт і телеґрафів на розі В. Володимирської та Софійської вулиць та на готель „Древняя Русь", по другій стороні тієї Софійської вулиці.

Не буду запинятися на всіх перипетіях та окремих епізодах-сутичках, які мали місце підчас наближення до „Праги" від „Золотоворотського скверу". Коротко — довелося вибивати червоних майже з кожного дому, бо по нас стріляли всі вікна, двері, брами, вулишні тумби й ліхтарі. За цей час був забитий молоденький прапорщик Герасименко й один очайдушний вільний козак. Це був велитенського росту й такої ж сили слюсар з заводу „Ґретер і Кріванек", літ над 30. Коли йому було незручно стріляти з-поза закриття, то ставав на весь зріст і без обмаху стріляв до цілі „навкидяча". За цю свою безумну відвагу й заплатив життям — смертельно ранений кількома кулями в живіт і груди впав ниць... Рештками сил звівся на коліна, оглянувся кругом і показавши на дім, звідки впали смертельні стріли, скрикнув: „Треба їх ґранатами!", а потім безсило опустився на землю. Перенесли сердешного під браму... опритомнів на хвильку: „Забили чортові сини... На Степановській... моя дружина й син... Сашко — мій перший... третій рік... Перекажіть Марусі, щоб їхала до моїх батьків... у Білу-Церкву... А Сашка, щоб виховала на козака... Скажіть їм, що їхній тато помер за Україну... По козацьки. Не привів Господь на краще дочекатись... Його воля... Скажіть їм, що... пече мене... благословляю... Сашко — то мій козак... пече... водички... ой, пече... Забили чортові кацапи... води, панове! Нехай їде до батьків..." — Очі йому страшно обернулися в орбітах і закотилися під лоб, почав харчати... на устах показалася кровава піна.... і, коли принесли води, то не довелося козакові її напитися — затремтів усім тілом, руки конвульсивно впились у пострілені груди, захарчав востаннє, витягнувся й раптом безсило розпружився, а сиві очі покрилися мертвецькою склицею... Помер...

Отаман Жуківський припав на коліно, перехрестив небіжчика, закрив йому очі й поцілував у мертве чоло... а в самого скотилася на чорний вус зрадлива сльозинка....

Щоб перескоком пройти від брами до брами триста з чимсь кроків відстані од „Золотоворотського скверу" до „Праги" змарнували ми добру годину часу.

Підчас одного з перескоків я заліг за ґранітовою тумбою й обстрілював ґрупку червоних, що засіли в брамі одного дому по правій стороні В. Володимирської вул., якраз напроти „Праги". Тримаючи мушкетку на-поготові, пильнував, коли покажеться ціль, і не звертав уваги на те, що діється позад мене.

Показалася ціль, я потягнув за спуст і майже одночасно зі своїм стрілом почув позад себе несамовитий крик: „Ваше Високоблагородіє! Стережіться!" — Не встиг я на цей крик обернутися, як позад себе почув придушений крик, глухе падіння, брязкіт чогось залізного, якесь харчання й одночасно один за одним сердиті викрики: „Маєш, падлюко, маєш!" Коли, зірвавшися на ноги, обернувся, то побачив за три кроки від себе залитого кровю пристійно вбраного цивіля без шапки, що корчився в передсмертних судорогах і свого Остапа, що невідомо який раз осатаніло колов мертвого вже, мабуть, жида баґнетом. Обік лежав мушкет.

— Сховайтеся до брами, Ваше Високоблагородіє, — немов наказуючи, обізвався Остап, який уживав ще царської титулятури, — бо та сволоч стріляє. Не було часу розпитувати, і ми разом ускочили до брами. В затишку брами я запалив цигарку й міг нарешті розпитати Остапа, як він тут появився та що то сталося.

Виявилося, що по двох годинах, які я йому визначив, він пішов мене шукати й без пригод

[1]) Ірининський памятник — хрест на постаменті, поставлений на місці давньої церкви св. Ірини.

підійшов майже до того місця, де побачив мене за тумбою. Він стояв у тій самій брамі, де ми тепер стояли обидва, й не окликав мене, бо бачив, що я цілюся. В цей час позад мене розчинилися парадні двері того самого таки дому, в брамі якого ми стояли, і з них вийшов цивіль-жидок з мушкетом. Побачивши, що біля й позад мене нікого нема й, не зауваживши Остапа, що стояв за кілька кроків у брамі, жид став підкрадатися до мене, щоб мене тихцем проколоти. Тоді Остап вискочив із своєї засідки, щоб мене попередити, скрикнув: „стережіться" і забігши жидові дорогу збоку, пробив своїм багнетом.

Розгніватися на Остапа цим разом я не мав найменшої причини — це був уже третій випадок, коли наражуючи власне, він рятував моє життя. Мусів дозволити йому, щоб до кінця бою залишився при мені...

Наші рої підійшли до самої „Праги", але достатися до середини готелю було ніяк, — міцні дубові двері були замкнені, а оборонці її раз у раз закидали штурмову ґрупу ручними ґранатами з вікон партеру та першого поверху.

Ворожих сил, які боронили „Прагу", ми не знали.

Можна було висадити двері одною-двома ґранатами „Новицького", але це ще не давало нам „Праги", бо треба було сподіватися, що ворог поставить шалений опір — буде боронити кожен поверх, і нам доведеться штурмувати кожен заворот сходів, кожен коридор у той час, коли червоні будуть обстрілювати нас із ручних кулеметів, револьверів та закидати ручними ґранатами. Наших невеликих сил для такого штурму було рішучо замало. Повести облогу „на виснаження" й дочекатися коли противник витратить свій боєприпас та харчі, — не було часу. Тим більше, що на Софійському майдані у противника позначився рух і він, по всіх ознаках, збирався перейти до контрудару.

Треба було чинити енерґійно й скоро — доконче здобути „Прагу" й потому — всі сили кинути на Софійський майдан.

Отаман Жуківський наказав Голубові посунутися вперед по вул. В. Володимирській до Ірининського заулка й перебрати від панцирки оборону підступів з боку Софійського майдану, а комендантові панцирки — наказав привезти з колеґії Павла Ґалаґана до „Праги" польові кайла, запас „лімонів" та ґранат „Новицького", й коли буде — підривного матеріялу.

Поки панцирка встигла повернутися, отаман Остапура-Степовий предклав свій одважний та ориґінальний плян, про який уже знав отаман Жуківський, — здобути „Прагу" „підкопом".

В мисль цього пляну от. Жуківський наказав:

1. Панцирка займає свою давнішу позицію біля Ірининського памятника й не допускає до „Праги" ворожих підсилків;

2. Полковник Ревуцький і сотник Голуб із своїми роями — „мінарі" — забирають кайла та ручні ґранати й ідуть на горище сусіднього з „Прагою" 4-х поверхового дому. Там, по вказівках отамана Остапури-Степового (військового інжиніра) в зовнішній стіні „Праги", що межує з горищем пробють прохід до середини „Праги". Через цей прохід рої дістануться до „Праги" на висоті пятого поверху й тоді: полковник Ревуцький заатакує горішню терасу „Праги", а сотник Голуб — ударить з заду на ту частину залоги, яка боронить „Прагу" від вулиці. (Обидва рої мають забезпечені зади).

3. Поки полк. Ревуцький та сотн. Голуб будуть пробивати мур, отаман Жуківський буде інтенсивно обстрілювати вікна „Праги", а доставши повідомлення, що прохід готовий — висадить двері до „Праги" й заатакує ворога з фронту.

Фіртка в брамі того дому, на горищі якого ми мали пробивати прохід, на щастя, була відчинена, і доки повернулася панцирка, ми вже мали від перестрашеної дворнички ключі від горища.

Отаман Остапура-Степовий, я і мій Остап пішли на горище й от. Остапура, присвічуючи свічкою, яку нам дала дворничка, почав виміряти й обчисляти місце, де найзручніше було б пробивати мур.

Висота поверхів у ріжних домах, звичайно, буває ріжна. При неправильному обрахункові могло статися під кінець роботи, що пробоїна... впреться в капітальний мур, який іде простопадно до зовнішньої стіни (в якій робиться пробоїну) дому, або ж, помилившись у висоті, на якій пробивається мур, — можна було натрапити на залізо-бетонову основу підлоги, що переділяє поверхи, чи, нарешті — зробити пробоїну під самою стелею тієї кімнати (в „Празі"), через яку ми мали проникнути до готелю.

Обрахунки ускладнялися ще й тим, що дуже похилі дахи сильно зменшували площу, на якій треба було вибрати місце пробоїни, бо треба було також узгляднити фізичні можливості праці — мати досить місця для одночасної праці принаймні для двох „мінарів".

Знявши баґнет зі своєї мушкетки, й прикладаючи вухо до стіни, отаман Остапура почав її злегка вистукувати руркою баґнета — спершу від підлоги вгору, на висоту, що міг достати, ставши на „козел", (— припадком був на горищі —), а потому — в напрямках, простопадних до першого. Ми з Остапом просто затаїли віддих — так боялися заважати отаманові в його роботі.

Цілих 17 хвилин отаман Остапура вистукував стіну й нарешті, показавши чотирьохкутник при самій підлозі, упевнено сказав: „Тут!" Ставши знову на „козлі" провів позему лінію на висоті своєї шиї і додав: „По цій лінії йде стеля. Середня висота кімнати — 6 аршинів (без малого 4 метри) од тієї стелі (в „Празі") до нашої підлоги (на горищі) трошки більше, як 3,5 аршина. Доведеться скакати вниз на добрих-добрих два аршини (1,5 метра)!.. Скочимо!"

Майже водночас із бадьорим „скочимо" на ясній плямі входу на горище показався полковник Ревуцький, а за ним його й сотника Голуба рої.

Отаман Остапура взяв од першого з людей кайло і показав, як ним треба бити в мур, щоб осягти найкращі наслідки. Другим, поруч із отаманом Остапурою, взявся за кайло полк. Ревуцький, а чергова зміна „мінарів" стала тут же й придивлялася, як орудувати кайлом.

За пару хвилин вибили першу цеглину, а ще за хвилину — другу, й робота пішла рівно...

По обрахунку от. Остапури, при одночасно-рівній та безупинній праці двох мінарів (на зміну), коли кожен вибє протягом хвилини одну цеглину, — на всю роботу треба буде затратити 35—40 хвилин, щоб вибити досить простору пробоїну, крізь яку зможе пролізти людина.

„Мінарі" змінялися кожних 5 хвилин, і пробоїна помітно збільшувалася з кожним ударом кайла. Під кінець роботи дуже став у пригоді тяжкий залізний лом, якого приніс із „дворняцької" хтось із старшин.

На 31-й хвилині роботи блиснула в пробоїні вузенька смужка світла й, коли трохи вляглася курява від скрушеної цегли та вапна, то крізь щілину полк. Ревуцький побачив порожній „номер" — отаман Жуківський так притягнув до себе увагу червоних, що вони не почули, як ми довбали мур.

Ще 7 хвилин подвоєної праці й полк. Ревуцький, користаючи з того, що був старшим у виправі, — дякує отаманові Остапурі за його вказівки й катеґоричним тоном — наказує, щоб доніс от. Жуківському, що прохід готовий та що він може задемонструвати штурм „Праги" з фронту.

Коли от. Остапура відійшов, полк. Ревуцький усміхнувся й пояснив, що „інакше старого не обдуриш. А кудиж йому в атаку? Це... зовсім не ґенеральська праця".

— „А тепер — Господи благослови й нам", — перехрестившися, промовив полк. Ревуцький і першим зіскочив до „номера", за ним — його рій, а далі — сотн. Голуб із своїм роєм. В номері відразу стало тісно.

Сотн. Голуб обережно відчинив вікно на вулицю й до покою, разом із свіжим повітрям виразніше донеслися стріли — з двох кулеметів строчила наша панцирка, як обяснив сотник.

В цей же час полк. Ревуцький, при допомозі лома, виважив з дверей замок і відчинив двері на коридор, — неосвічений коридор був порожній.

За гасло для атаки мав послужити вибух ґранат „Новицького", що ними от. Жуківський мав висадити парадні двері до „Праги". Цей вибух міг наступити кожної хвилини.

Щоб не гаяти часу, рішили, яко мога ближче підійти до противника — щастя, що він і в думках не мав, що ми вже стоїмо у нього над карком.

Не запалюючи світла, полк. Ревуцький швиденько повів свій рій до сходів. Ішли тихо по мягкій кокосовій доріжці, якою вистелений був коридор, не розмовляли, старалися не брязнути зброєю, не чхнути — не дихнути.

Слідом за нашим роєм ішов зо своїм сотн. Голуб.

Колишні стрільці У. Г. А. з села Пристань повіт Жовква.

Лежать з ліва до права: 1. віст. Тивонів Михайло II. сотня жовківського Куреня IX. Бриґ. 2. стр. Пилипів Василь I. сот. мостенська IX. Бриґ. Сидять: 1. стр. Волощук Йосиф I. сот. мостеньска IX. Бриґ. 2. стр. Кулинич Микола муніцийна валка I. Гал. Корп. 3. стр. Тарас Гриць II. сот. Курінь Клея. 4. стр. Мазник Микола III. похідна сотня IX. Бриґ. 5. стар. стр. Кривлюк Теодор табор Куреня от. Долуда. 6. підхорунж. Предзімірський Степан Полевий Суд I. Гал. Корп. 7. стар. дес. Шульган Гриць I. сотн. мостеньска IX. Бриґ. 8. стр. Ільків Йосиф Вишкіл I. Гал. Корп. 9. стр. Шульган Павло Козацький загін X. Бриґ. 10. стр. Булик Іван Команда X. Бриґ. 11. стар. дес. Лемега Яцко Відділ Жандарм. пор. Шипайла. Стоять від ліва до права: I. стр. Музика Сидорко табор Куреня от. Долуда. 2. стр. Павловський Петро, 6. сотн. 6-та Бриґ. 3. стр. Грабар Василь, Телеґр. центр. I. Гал. Корп. 4. стр. Панчишин Антін, I. сот. мостеньска IX. Бриґ. 5. стр. Грабар Стефан, I. сотня мостеньска IX. Бриґ. 6. стр. Шульган Іван, I. мост. сотня IX. Бриґ. 7. стр. Булик Михаль, 8. стр. Язвінський Теодор, Телеф. жовківська сотня 9 хорунж. Булик Василь Інтендантура I. Гал. Корп. Задний ряд: 1. стр. Швець Петро, Укр. Військ. Орґан. Мости Великі. 2. стр. Тарас Стефан, I. Львівськ. Курінь. 3. стр. Булик Михайло, III. сотня мостеньска IX. Бриґ. 4. стр. Тимків Василь, Телефонічна жовківська сотня. 5. стр. Яремкович Василь, II. Угнівська сотня. 6. стр. Швець Василь, I. мостеньска сотня IX. Бриґ. 7. стр. Ільків Дмитро, Жовківський Курінь, 8. стр. Язвінський Пилип, Курінь от. Долуда.

Коли дійшли до сходів, — рої розділилися: полк. Ревуцького — пішов угору, сотн. Голуба — по сходах униз.

Нашому роєві треба було піднятися з 5-го поверху на 6-й і потому — вийти на плаский дах — терасу, на якій влітку був ресторан, а тепер її обсадили червоні, отже треба було перейти чотири завороти сходів.

По дорозі не стрінули нікого й засіли перед останнім заворотом — чекаємо, коли почуєм вибух.

Ці кілька хвилин тягнулися для нас, як нам тоді здавалось, невимовно довго.

Весь час прислухалися, що робиться на терасі. Чули, хоч не могли розібрати слів, голоси й сміхи червоних. Знизу колодязь вінди доносив до нас зовсім виразно соковито-діловиту лайку тих червоноґвардійців, що були в просторому вестибюлю та їхню стрільбу; кисло пахло пороховим димом.

Ми були готові кинутися вперед, як тільки почуємо „гасло", які були готові безшумно обезвладнити кожного з людей противника, який би надійшов у нашому напрямку згори, бо знизу міг зайти хіба припадком...

Сотн. Голуб не чуть — його рій теж, мабуть, причаївся, як і ми, за якимось заворотом сходів та, як ми, чекає на гасло.

З вулиці глухо доносяться звуки поодиноких стрілів, десь далеко — трудно вгадати напрямок, де саме — туркоче кулемет, кілька разів вибухають стрільна-шрапнелі, мабуть, над Ц. Радою і нарешті! Чуємо „гасло" від отамана Жуківського!

Спершу глухий вибух одної ґранати й одночасно з ним тріск потрощеного дерева, брязкіт розбитих шибок і зараз же, через дві-три секунді — новий, цим разом пронизливо-дзвінкий вибух другої ґранати, як здавалося, в самому вестибюлі, і новий брязкіт розбитого шкла... Весь будинок затремтів-затрясся, мов живий, посипався місцями тинк...

Полк. Ревуцький тихо скрикнув: „Без галасу! За мною!" й, перескакуючи по три-чотири ступні зараз у трьох скоках опинився на терасі, за ним — отаман Ровинський і решта.

Коли ми були вже на терасі, то почули знизу крики „слава" й гостро-металеві зриви „лімонок" — то сотник Голуб ударив на червоних з заду.

Не знаю, чи тривав той бій довше, ніж три хвилі.

Останнього жидка в уніформі юнкера київської Костянтинської школи[1]), що у червоних, видимо, був за команданта, якому полковник Ревуцький вибив з рук мушкета, Остап ухопив навпоперек і перекинув через парапет на вулицю — „маєш, падлюко!"

Підчас цього бою був легко ранений баґнетом у руку отаман Ровинський.

Трофеї нашого рою — 4 справні кулемети, до них біля 30 скриньок з набитими пасами, артелерійська стереолюнета, новенький телефонічний апарат і 21 забитих червоних; в тому 5 — убраних по-цивільному.

Телефонний провід ішов по дахах, і червоні протягом усього бою мали звязок із своїми.

Скінчивши з терасою, — біжимо вниз, на допомогу сотникові Голубові. Хоч вибухи „лімонів" припинилися, але колодязь вінди доносить до нас крики „слава", лайку москвинів, біганину, характерно-голосні вистріли тяжких „кольтів", сухий тріск мушкетів — бій триває далі.

Коли збігли на низ, то побачили грізну в своїй одразливій красі картину побойовища — потрощені двері, повиривані одвірки, розбиті вікна, отбитий од стін тинк, сліди від розривів на паркеті, пошматовані ґранатами трупи, калюжі крови, що ще парувала. Дух забивав тяжкий кислуватий запах спаленого пороху й солонавий запах свіжої крови й людських тельбухів...

Частина червоних, опритомнівши від першого перестраху, встигла з очайдушним поспіхом забарикадуватися в кінці лівого коридору всяким підручним матеріялом — залізними ліжками, шафами, столами, знятими з завіс дверима і т. ін. і, на пропозицію здатися, відповідала лайками.

Щоб усунути барикаду, сотн. Голуб не мав ґранат „Новицького", бо панцирка привезла їх тільки ті дві, якими отам. Жуківський „одчинив" двері, „лімони" ж для тяжкої роботи не надавалися.

Аж придалися ґранати, які мав при собі Остап! Сотник Голуб, як про них почув, то вирвав їх од Остапа мало що не з його поясом!

Коротка команда сотника: „на бік", кілька стрілів з боку противника до сотника, але вправною рукою він уже послав, куди слід, одну за одною обидві ґранати, одскочив набік, і злорадістно одлічує секунди: „раз... два... три... вісім." І майже одночасно розляглися протягло-гострі звуки двох, що злились в один, зривів. Стрясли повітрям і цілим будинком, свердлом урізалися в уха, на мить, один по одному освітили півтемний коридор, снопами червонаво-жовтого світла, покрили собою крики червоних... А сотник Голуб знову кидає команду: „лімони й набік!" — і, мов осінній табунець горобців, в кінець коридора полетіло кілька „лімонів". І знову зриви, цим разом пронизливо-металеві, короткі спалахнення синявих огників, гострий запах мелініту і, на тлі загальної тиші, що запанувала була на кілька секунд, — стогін і харчання ранених...

Наслідки — 11 страшно покалічених трупів і 3, що виригують із себе останні блюзнірські „матюки", а разом із забитими у вестибюлю та в партерових покоях готеля — 29, а всіх разом у „Празі" кругло 50.

„Прага" — здобута.

---

[1]) За часів Керенського жиди вперше були допущені до військових шкіл. Майже всі молоді старшини-жидки перейшли до большевиків — це встановлено на сотнях фактів.

Рецензії і замітки

Улас Самчук: БАТЬКО І СИН. III. частина „Волині". Львів 1937. Бібліотека „Нашої Книги" Стор. 270.

В першій і другій частині „Волині" Самчука головним мотивом була війна, революція і надії волинських селян, звязані з революцією.

Третя частина тієї хроніки — це образ повоєнного волинського села, коли не одна надія розвіялась як сон і коли в душу селян закралась скептика щодо кличів революції.

„Дураки були ми, що революцію робили. Цар був всетаки наш брат. Дурак був, але всьо таки человек" — каже один з героїв цього роману.

Та зневірою ніхто не може жити. Життя родиться з віри і праці, тому сільська інтелігенція й селяни шукають нових шляхів до кращої будуччини. Село вірить, що не намарно проходили українською землею рідні полки, проливали кров, що чини борців за кращу долю народу це жива дійсність, яка формуватиме далі життя народу.

Герой роману „Батько і син", Володько, це дитина великої доби воєн і революції. Він син села, але душа його горнеться до науки, знання. Він селянин, який віддалюється від села і навіть родичі відчувають, що він „не наш", він птиця, заблукана в чуже гніздо. І батько остає на ріллі, а син іде в світ — здобувати знання й літературну славу.

Здавалось би, що канва того роману не нова і мотив його переспіваний. Та Улас Самчук правдивий мистець слова, тому зі скромного матеріялу створив прегарний твір. Самчук не мав наміру писати справжньої повісти в академічнім значінню того слова. „Батько і Син" це автобіографія Самчука. Нераз цей твір нагадує скромні спомини „З юних днів, днів весни".

Але автор роману має безмір любови до селян, його душа повна спогадів про великий національний чин в добу революції, тому третю частину „Волині" напоїв Самчук таким теплом, драматизмом, наповнив багацтвом обсервацій — що ми забуваємо і слабші фраґменти роману.

В цім романі відчуваємо, як село тихої Волині під впливом революції будиться зі сну, вчиться думати, бо селяни переконуються, що „голова є не тільки на те, щоби за неї добре людей вішати, але й на те, щоб думати".

Автор малює всі труднощі, перешкоди, які стрічає село в поході до кращої долі.

Третя частина „Волині" Уласа Самчука, це справжня скарбниця матеріялів для пізнання Волині.

Герой роману Володько в нужді і сільській убогій обстановці рішився писати повість про батька, матір, про селянську долю, щоби подати всі муки, горе, злидні і здобутки волинського села на суд історії. І справді, роман Самчука виводить волинське село чи не перший раз в нашій літературі на суд історії.

Цей суд видасть лагідний присуд. Автор показав нам волинське село як велику силу, якої ніхто не переможе, бо селянство на Волині здорове духом і трудолюбиве, як герої роману, Матвій, Володько, а чисте серцем, щире, як ті жінки селянки, яких змалював автор справді по мистецьки (Настя, Ганка, Наталка).

Самчук зобразив траґічне шукання нових шляхів, змалював типи й такі, які стають комуністами, але розчаровуються в комунізмі, вертають з-над Дніпра на Волинь, бо в совєтській Україні — всюди жид і москаль панує.

Можливе, що третя частина „Волині" трохи слабша, як перша, але вона, мабуть, краща, як друга частина тієї хроніки.

„Батько і Син" свідчить не тільки про ріст волинського села, але і про зріст української літератури. Строгий критик все ж мігби закинути цьому романові деякі хиби, а головно те, що в цій частині „Волині" Самчук, захоплений споминами з молодості, не розріжняє суттєвого, важного, характеристичного від випадкового, дрібного. Через те до роману вплетений не один епізод, зовсім зайвий, бо не вносить нічого нового для образу життя села, ані не має функціонального звязку з фабулою роману.

Ол. Б.

Федір Дутко: ДІВЧАТА ОЧАЙДУШНИХ ДНІВ. Бібліотека „Діла", ч. 17. Львів 1937.

Бібліотека „Діла" це справді незвичайно гарний почин. Хто нині не тішиться цими книжками, що їх уже досі вийшло 22 томики. А тим вона цінна, що і зміст їх дуже серіозний, головно в останніх числах і мистецьке оформлення книжки приваблюють до себе читача. Така вже правда на світі, що навіть найневибагливіша страва, подана на гарній тарілці, краще смакує. Що ж казати, коли і зміст і форма єднаються. Саме ця „Бібліотека Діла" повинна мати, як найбільше читачів: старших і трохи молодших, бо ці книжки без претенсій і реклями роблять самі собою добру рекляму. Нарешті заповняється люка і спрагнений читач український може сягнути до власної шафи по гарну книжку. — Сімнацятою тут з черги це книжка Федора Дудка, що має на 188 сторінках девять гарних оповідань. Дудко не силується на вишуканий стиль і образи, його оповідання читається без великої напруги й вони не томлять, а якось так навівають імлою недавно-минулого і вспокоюють. Є подекуди сцени, що запирають дух від нервової напруги, як пр. в оповіданнях „Прожектор" і „Вистріл", але автор злагіднює все своїм великим спокоєм і малюнками рідної природи, української. І справді саме для цього варт книжка великої ваги. Возьмім кілька таких малюнків:

„Я дивлюся на далеку сизину київських гір, на зелені береги, серед яких блискучою дорогою тихо пливуть сонні води старого Дніпра — і ціла історія мого народу, широка, як лоно Дніпрове, довга, як ця блискуча дорога, пливе перед моїми очима з високим Києвом над зеленими луками, з якого завжди поглядало на широкі простори мого рідного краю пильне око чужого володаря" (стр. 7), або: „Переліски, чайки. На овиді, немов припечене на сковороді, тремтить гаряче мариво. Коники в овес з дороги скачуть. Зозулька десь кує. А жайворони, жайворони — ех!... А скільки сонця тут! А скільки блакиті!. А он і хутори... Десною запахло"... (стр. 39).

Чути тугу автора за рідними облогами тіснішої Батьківщини знад Десни.

Не буду тут виводити героїнь, щоб аналізувати їхню душу, але всі вони цікаві і Маруся знад Дніпра, і кубанська козачка і кумедна панночка і біла королівна і сестра Людмила. Та це нові типи дівчат українських, що чином доказують любов свою до України в гарячий час війни і революції. І така ж Наталка з „Упиря". І тому книжка попри мистецьку має велику виховну вартість. Окремо стоїть оповідання „Дід Яків", що має свою особлившу психольоґічну глибину. Книжка для молоді дуже добра і тому треба її молоді поручити. Замітки, що оповідання збудовані є на один лад, мало можуть обнизити вартість цеї книжки. Богдан Чорногор.

Борис Ольхівський: ВІЛЬНИЙ НАРІД. В-тво „Варяг", Варшава 1937. Бібліотека Українського Державника. Том I. Редаґує Андрій Крижанівський. Стор. 90.

Українська еміґрація, яка вже майже два десятиліття скитається по всіх краях, ждучи визволення батьківщини, переживає добу переоцінки цінностей, як і переживає ту добу і ввесь Український Нарід. Але саме тому, що еміґрація живе в ненормальних умовинах, відірвана від ріднього ґрунту, та боротьба за новий тип українця, те шукання нових шляхів криють в собі завжди небезпеку, що еміґранти, обороняючи інтереси нації, думають нераз передусім про інтереси еміґрації, утотожнюють себе з нацією.

Помічається це явище і в творі Ольхівського „Вільний Нарід".

Видала цей твір ґрупа еміґрантів, яка явно визнає себе спадкоємцем традицій збройної боротьби У. Н. Р. і вважає себе носієм ідеалів головного отамана Петлюри.

Ці ідеали сами собою нічого не говорять, бо знали ми отамана Петлюру як борця за соборну Україну 1919 р. і знали ми цього отамана 1920 р. як носія хвилевої концепції, яка сьогодні є тільки історією, так як концепції орієнтації Виговського, Сагайдачного.

На нашу думку, в творі Ольхівського для читача найцікавіше вступне слово, яке розкриває обличчя молодого покоління табору У. Н. Р. Автор вступного слова піддає острій критиці діяльність Д-ра Д. Донцова й почасти Липинського. На думку автора вступного слова, діяльність Донцова зводиться до критики, шукання винуватців, причин поразки визвольної боротьби, тому Донцов причиниться тільки до індивідуалістичної розпорошености українського громадянства. Автор ставить вище Липинського як Донцова, якому закидає здібність тільки до неґації, через що Донцов навіть підчас визвольної боротьби залишиться „при вільній професії доктринера індивідуаліста„ і не дав своїх здібностей на услуги української держави.

Автор вступного слова кличе „Досить теоретичного націоналізму!" і вірить, що йде пора позитивного, творчого, практичного реалізування ідеалів У. Н. Р. З того вступного слова читач довідується, що Донцов провадив протимосквофільську боротьбу в Галичині при активній матеріяльній та моральній допомозі уряду отамана Петлюри, але не довідуємося далеко важніших річей, яких читач сподівається від твору „Вільний Нарід". Твір Ольхівського це ані історія, ані історіоґрафія, це спроба дати образ розвитку національної свідомости українців та розвитку поглядів на українську державність.

Хоч автор зазначує, що сучасних критеріїв не можна прикладати до минувшини, то свойому принципові він вірний тільки в оцінці „Історії Русів" в оцінці поглядів Орлика, Мазепи, Хмельницького, а в оцінці політиків і провідників з літ 1917—1920 р. автор займає виразно У. Н. Р.-івське становище боєвого публіциста, не дослідника історіософії. Автор признає, що постать Хмельницького стала тепер українцям близька, але загальна оцінка сучасності української дійсности далека в тім творі від визнання згаданого факту живим чинником українського політичного життя.

Вступне слово твору „Вільний Нарід" звернене проти Донцова за його тільки неґативну критику минувшини, але сам Ольхівський при кінці твору забуває вступне слово і замість студії дає публіцистичну критику праць Шаповала, Григорієва і полемізує навіть з Краківським „Курєрком", з яким не хоче полемізувати навіть щоденна українська преса, вважаючи полеміку з Курєрками нижчою своєї гідности. Взагалі основною хибою твору Ольхівського є те, що він протирічить нераз сам собі, і що поруч з дослідами цінних історичних творів та оцінкою поглядів великих постатей історії України, Ольхівський ламає копія в боротьбі із усім, що не опинилось в таборі У. Н. Р.

Цінити треба в Ольхівського його ворожість до отаманщини, гуляйпільської анархії і шараварного крикливово гурра-патріотизму. Видно, що й еміґранти з У. Н. Р. багато навчились, коли критику отаманщини читаємо в творі, виданім у тім таборі, який підчас революції разом з отаманом Петлюрою ту отаманщину нераз толерував або через брак сили опанувати гуляйпільство й знищити, або через брак досвіду в державнім будівництві.

В такім творі як „Вільний Нарід" всеж найцікавіший для читача сам багатий історичний матеріял, цитати, уривки з історичних творів. Висновки з тих уривків творів робить собі читач сам, нераз цілком протилежні, ніж бажав би Борис Ольхівський. **Ол. Б.**

Посмертні згадки

† Сот. УГА МИХАЙЛО ТАТУХ.

Минають дні й у безконечній черзі минаються люди. На тому місці доводиться згадати, ще про одну жертву непощадного призначення... Не стало між бувшими учасниками визвольних змагань сот. Михайла Татуха, інтенданта Коломийської Окружної Команди, а опісля III. Корпусу УГА.

Покійний, хоча належав до т. зв. старорусинів, то після розвалу Австрії ні хвилини не отягався і не шукав спочинку в родиннім затишку після трудів всесвітньої війни, лиш зголосився до служби в Коломийській Окружній Команді. Тут, при формуванні 2-ої Коломийської Бригади виявив небувалий хист і поклав чимало зусиль, щоб частинам, які відходили в поле, на нічому не збувало.

І дійсно 2-га Коломийська Бриґада в ці перші важкі дні мала все, що найпотрібніше. Була якслід зодягнена, накормлена і мала повний виряд. Завдяки інтендантурі Окружної Команди належала все до перших у Армії.

Те саме діялося і в III-му Корпусі УГА., коли пок. сот. Михайло Татух став його інтендантом.

Тож не диво, що всі Його цінили, любили й шанували — за обовязковість, видержливість й працю та відданість всією душею справі, якій служив з посвятою.

Скінчилась війна і Покійний вернувся до свого звання. Був нотарем зпершу у Львові, а опісля в Турці.

Війна підорвала Його здоровля. Нездужав. Та серед сірої буденщини і невідрадної дійсности не падав ніколи на дусі. Завжди привітний, усміхнений і сердешний, коли зустрічався з давніми товаришами зброї. Високою товариською культурою і добрим серцем зеднував собі всюди друзів і приятелів — ворогів не мав мабуть ніколи.

Серед щоденної праці не забував і про громадські обовязки. В першу чергу спішив з добрими радами й датками. Не було української газети ні журналу, які би Покійний не передплачував (часами платив наперед за кілька літ згори...). Зокрема був пильним читачем і передплатником нашого „Літопису Червоної Калини", який завсіди пригадував Йому дні слави і великих переживань...

† Пор. УГА АНТІН ДАЦКО.

Дня 25. січня ц. р. помер пор. УГА Антін Дацко в 62-ім році життя.

Перед війною, як австрійський старшина служив при Інтендантурі 4. дивізії кавалерії, підчас світової війни при полевім суді 4. дивізії кавалерії і бриґаднім суді в Коцицях. В листопаді 1918 р. голоситься в ряди УГА та в перші

листопадові дні повнить обовязки начальника маґазинів на Підзамчу, пізніше набірні маґазинів в Борщовичах, харчевого складу 4. бриґади і вкінці в Інтендантурі II. Гал. Корпусу. По переході УГА за Збруч є при Інтендантурі І. Бригади УГА. На весну 1920 р. переїзджає з Бригадою на фронт в околиці Володимира Волинського. При поході на Київ і переході УГА на сторону поляків переживає інтернування у Виниці. Тут знова голоситься до Армії УНР. Як помічник інтенданта 5. херсонської Дивізії переживає відворот аж до Галичини (Гвіздець). З Гвіздця переходить з ґрупою ґенерала Кравса на Чехословаччину. Тут переживає від жовтня 1921 р. в таборі в Ліберці як евіденційний старшина, а опісля при команді табору в Йозефові. В 1926 р. вертає до рідного краю і від 1927 р. працює безперервно в „Маслосоюзі".

Покійний був взором точности й совісности у сповнюванню своїх обовязків як старшина, а пізніше як урядовець.

Крім чистого характеру і совісности відзначався Покійний незвичайною товариськістю та ввічливостю, чим зеднав собі загальну пошану й симпатію.

Дня 27. січня ц. р. відбулися похорони, в яких взяли участь крім Рідні й знайомих представники „Молодої Громади", „Супруга" і кооп. „Кома", всі урядовці „Маслосоюзу" з Дирекцією.

Покійного попращали дир. інж. А. Палій, як голова „Молодої Громади" і як директор „Маслосоюзу", а інж. Витковицький від співтоваришів.

Хай рідна земля буде Йому пером!

† Ст. дес. ЛУКА ПАНЬКІВ.

Старший десятник УГА Лука Паньків, походив з Плебанівки, пов. Теребовля. Перший листопад застав його в дома, на відпустці. Негайно вступив до нашої Армії і був приділений до Команди Міста в Теребовлі. В лютім 1919 р. перенесено його до 18. Бригади в Тернополі з приділом до орхестри (як флетиста). По переході за Збруч був (разом з орхестрою) приділений до II-го Корпусу, а при реорганізації нашої Армії (ЧУГА) до І-ої Бригади УСС.

З України вернувся в липні 1920 р. по цілковитій ліквідації нашої Армії. Осідає на стало в Тернополі, де як залізничий кондуктор жив аж до трагічного випадку 25. I. 1938 р. в Грималові, проживши 42 роки життя.

Про те, що Тернопіль цінив Покійного за його службу

Батьківщині в часі визвольних змагань, а також за гідну поведінку в часі побуту в Тернополі, де як капельник залізничої орхестри зумів заховати гідність чесного українця — свідчить величавий похорон, яким пращали Покійного тернополяни з орхестрою Міщанського Братства на чолі. Вічна Йому Память!

ПОРУЧНИК ОЛЕКСАНДЕР БОГДАН.

В десяту річницю Його смерти.

Поручник III-ої Стрілецької Дивізії Олександер Богдан народився в 1885. році від батьків з міщан на Чернигівщині. По скінченні в 1910. році університету Св. Володимира в Києві на математичному відділі відбув військову службу в артилерійській бриґаді, по скінченні якої був піднесений до ранґи прапорщика запасу. В 1912. році відїхав на Зелений Клин, де викладав математику в Благовіщенській ґімназії. В часи світової війни був покликаний до війська і брав чинну участь в боях по свому фаху. В 1919. році вступив до Української Армії в склад 3-ої гарматньої бриґади, з якою і евакувався в Польщу. В 1924. році, коли обоз для інтернованих вояків Армії У. Н. Р при м. Каліші був перетворений в Українську Станицю поручник Олександер Богдан одержав призначення на Директора Станичної ґімназії ім. Т. Шевченка. Станична ґімназія була заснована для вояків з молодої ґенерації Армії У. Н. Р., які з причини визвольної боротьби примушені були заміняти книжку на рушницю і баґнет. Талановитий орґанізатор, досвідчений і витривалий робітник, Небіжчик, без грошей, без необхідної шкільної меблі і наукового приладдя, на протязі двох місяців урухомив в Станиці ґімназію, та ще й як; вже на весні 1925. року 20 вояків одержали матуру і розсипалися по ріжних високих школах. Сотні вояків, що за поважним віком спізнилися до школи (до речі десятки вояків також з Галичини) мали змогу використати вільні часи на чужині і здобути матуру та високу освіту. Директор Богдан спочив навіки раптово і передчасно в ніч з 1-го на 2-го лютого 1928-го року. Полишив ґімназію в часи її найкращого розквіту. Передчасно зійшов у могилу прекрасний педаґоґ, безконечно гуманний чоловік, улюблений товаришами і учнями, скромний, незлобливий, без дрібязкової амбіції і самозакохання, правдивий патріот і щирий оборонець Батьківщини.

СОТНИК ІЛЬКО ГЕРМАН.

14-го січня цього року спочив на віки у Варшаві по довгих стражданнях сотник Окремого Кордонного Корпусу Армії У. Н. Р. Герман Ілько. Небіжчик народився в місті Шишківцях на Буковині 2-го серпня 1895-го року. По скінченні II-ої Державної ґімназії в Чернівцях вступив на фільософський факультет Черновецького Університету. В часи світової воєнної завірюхи вступив до старшинської школи в Ґраці, по скінченні якої перебував в австрійській армії. В лютім 1919-го року дістався в Українську Армію до 3-ої Стрілецької Залізної Дивізії. В складі дивізії приймав участь в запеклих боях під Вапняркою та підчас відвороту дивізії. В 1920-му році був залічений до складу Окремого Кордонного Корпусу, з яким і опинився на еміґрації. На початку шкільного року 1927/28. покійний директор Станичної ґімна-

зії ім. Т. Шевченка Богдан Олександер заанґажував сотника Германа на становисько учителя німецької мови. На протязі семи років сотник Герман провадив витривалу педаґоґічну працю, що полишила в памяти численних його учнів незабутні згадки про прекрасного педаґоґа, взірцевого вихователя, щирого товариша, який до кінця життя свого лишився вірним сином своєї землі. В 1934-ім році небіжчик по ліквідації Станичної ґімназії опинився без праці.

Тиняючись по чужих людях в ролі нещасливого комісіонера, Небіжчик сконав передчасно у Варшаві у великій нужді, голоді й холоді.

Б І Б Л І О Ґ Р А Ф І Я

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

Ів. Ш.

Хорунжий Петруняк з кінноти УСС атакує під Христинівкою силою 18 шабель большевицький загін та добуває понад 1000 штук волів, вози, коні, касу та велике майно. „Кал. Черв. Кал." на 1924 р. Львів 1923. 8°, календаріюм — березень.

IX. 1919. Гер. вчинок.

Хорунжий Пилип Зазуляк. 1895 † 1919. „Стрілець". Стрий 1919, ч. 32 (1).

Біоґрафічні дані.

Хорунжий Сидір Горбачевський. „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 21.

Некрольоґ. Причинок до біоґрафії. Подав др. С. Б. І. Корп. УГА. З портретом.

Хорунжий Черський забиває власну наречену. „Кал. Черв. Кал." на 1927 р. Львів—Київ 1926. 8°, календаріюм — листопад.

1918. Львів.

Хорунжі Іван та Кирило Галушки, Іван Котлярчук. „Око". Каліш 1921. 4°, ч. 21, ст. 10: Жертви війни.

Некрольоґи.

Христюк Павло. Замітки і матеріяли до історії української революції 1917—1920 рр. Том IV. [Віденьl 1922. 8°, ст. 192. Українська Революція. Розвідки і матеріяли. Книга четверта. Український Соціольоґічний Інститут.

(Розгром СС-ами профес. спілок — ст. 25); (до характеристики Болбочана — ст. 25); (отамани Ангел і Козирь-Зірка — ст. 26); (брак відповідної аґітації у війську проти жид. погромів — ст. 26); („січовицький" напрям — ст. 26); (погроми республ. охорони на робітниках — ст. 27); Директорія, Антанта і Сов. Росія (ґен. Греків в переговорах з Гол. Союзним Командуванням в Одесі, переcправи з сов. делеґацією, воєнна акція больш. віддділів, „Дід Луценко"") (ст. 27—31); Війна з Сов. Росією (ст. 31—40); Випрохування технічної допомоги у Антанти (ґен. Матіїв, ґен. Греків, наказ В. Мінва, підписаний ґен. Галкином і Тютюнником від 16. І. 1919) (ст. 40—44); (державна нарада у Київі 16. І., СС за триумвіратом: Коновалець—Мельник —Петлюра — ст. 49); („січовицька" промова Винниченка — ст. 50—52); (СС в нерозривнім ланцюгу державности на Труд. Конґресі — ст. 54); (домагання Петлюри і Коновальця позбавити армію виборчих прав до Конґресу, плянований і нездійснений виїзд СС до Сх. Галичини — ст. 58); (чутки, що СС можуть розігнати Труд. Конґрес — ст. 60); (заклики Петлюри і Коновальця до рішучої боротьби з рос. большевиками — ст. 60); (ґен. Греків на Труд. Конґресі — ст. 68); Оружна боротьба укр. робітництва й без- та малоземельного селянства проти Директорії (Шинкарь і ин., Дніпровська дивізія, от. Зелений, пацифікація СС-ами Трипілля і бій під Обуховом, обеззброєння Чорноморських полків в Золотоноші, повстання проти Директорії на Лівобережжі, оголошення от. Григорієвом війни Директорії — ст. 75—78); Військові успіхи Тимч. Роб. Селян. Уряду України (упадок Київа) (ст. 78—82), (вимоги франц. командування — ст. 92); (справи мирової делеґації до Моск. Комісарів — ст. 98—99); (спроба Петлюри ввести Коновальця в склад Директорії — ст. 99); (вимоги франц. ком-ня, листи кап. Лянжерона, ґен. д' Ансельма, текст проєкта договору, наказ по Запорож. Козацькій бриґаді — ст. 101—106); (втрата СС-ами Київа і самочинний відступ до гал. кордону — ст. 105); (бій з селянами в с. Коровинцях біля Чуднова — ст. 105); (отаманська сваволя — ст. 106—107); Спроби порвати з реакційним директоріянським курсом (Камянецький Труд. Конґрес, Комітет Охорони Республики, от. Хомадовський, універсал Рев. Комітету півд.-зах. фронту — Волох, Донченко, Загородський, Колодій, Осмоловський, Деклярація СС.) (ст. 108—118); Утворення нового соц. Кабінету Міністрів, повстання проти нього укр. буржуазії і втрата території (деклярація уряду, повстання Оскілка і ґен. Аґапієва, от. Григоріїв) (ст 118—128); (повстання селян і радян. війська проти большевиків, конфлікт у них з от. Зеленим, утворення Всеукр. Рев. Комітету, Гол. Військової Ради і Гол. Повстанського Штабу, ультиматум Раковському — ст. 130—134); Згода директоріянського правительства з повстанцями (СС., Запорожці, успішний наступ республиканського війська) (ст. 134—139); (болбочанівщина — ст. 140—141); Фінал згоди з повстанцями, арешт повстанського штабу, незалежників та есерів і вбивство Я. Діяченка (ст. 142—146); Загострення відносин з гал. диктатурою (ст. 161—163); Відносини з жид. демократією (боротьба з погромами) (ст. 163—170); В додатках: 3. — ідеольоґічні підстави селянства проти моск. окупації (ст. 172—176); 5. — чрезвичайка (ст. 177—179).

Ч., інж. Пропаґанда як чинник воєнної стратеґії. „Самостійна Думка". Чернівці 1933, ч. 5/6, ст. 154—156.

Ч-ний В., сотн. Зимою 1919—20 рр. „Укр. Скиталець". Ліберець 1921. 4°, ч. 5., ст. 28—32.

2-ий курінь 13-го полку VII бриґади 2-го корпусу УГА на протиденікинському фронті.

Ч-ч, пор. і О-ий, пор. Самбірські падолистові дні 1918 р. „Укр. Скиталець". Ліберець 1921. 4°, ч. 4, ст. 3—5.

Чабан Кость. З життя полонених українців в Чехах. „Шлях". Зальцведель 1919, ч. 60, ст. 4.

Німецьке Яблонне.

Чайка К. Український Червоний Хрест за кордоном. „Воля". Відень 1920. 8°, т. 4, ч. 10, ст. 482—486.

Огляд діяльности.

Чайка Леонід. Подія у Великому Куті. „Кал. Черв. Калини" на 1931 р. Львів—Київ 1930. 8°, ст. 76—78.

Чайковський Андрій. „Боже буди покровитель". „Календар Черв. Калини" на 1931 р. Львів—Київ 1930. 8°, ст. 8—17.

Чайковський Андрій, др. До українських жовні-

рів моє дружнє посланнє. Самбір 1919. 8° (вузька стояча), ст. 23+1 чн. Додаток до ґазети „Наддністрянські Вісті“. Накладом ред. „Наддністрянських Вістей“. Друковано 3000 примірників. З друкарні Г. Візенберґа. Дохід по потрученню коштів друку призначений на фонд українських інвалідів та сиріт по полеглих героях.

Чайковський Андрій. Осип Струмеляк, хорунжий артилерії УГА. (Спомин). „Календар Черв. Калини“ на 1921. Львів 1920. 8°, ст. 82—85.

Чайковський Андрій, др. Чорні рядки. Мої спомини за час від 1. листопада 1918 до 13. травня 1919. Львів 1930. 8°, ст. 119 + 1 чн. Видавнича кооператива „Червона Калина“.

Галичина.

Чайковський Андрій. Як формовано Січових Стрільців у Самбірщині. „Літопис Ч. К.“, Львів 1931. 4°, ч. 9. ст. 13—14.

УСС. 1914.

Чайківський Юліян. „Укр. Заг. Енциклопедія — Книга Знання“. Львів — Станиславів — Коломия 1934. 8° в., т. III, ч. 30, ст. 1161.

Кор. біоґрафічні дані.

Чарнота, сотн. Останні західньо-українські частини на Великій Україні. „Літопис Ч. К.“. Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 14—16.

1920. Курінь УСС. Петра Шереметы. Чортківський і Тернопільський куріні. Полк Буйного. Галицький полк. 402 п. полк. Згадка про сотн. С. С. Мирона і його працю в розкладанні комуністичних частин. Відомости про загибіль Чупринки, Загульського, Саврія, Андруха, Кнея, Голуба, Недільського, Шеремети і Мельника.

Ч. В. Спогад про повстання проти гетьмана в Полтаві. „Табор“. Каліш 1928. 8°, ч. 8, ст. 96—100.

ПОХИБКИ ДРУКУ.

У „Літописі Червоної Калини“ ч. 3. у статті „Телєфоноґрама отамана Ерле“ (Документи і матеріяли) трапилися такі похибки, які просимо справити: в останнім рядку цієї статті в лівій шпальті замість: „нині 1. березня піде північчю“, має бути: „нині 1. березня перед північчю“. Після статті пропущено підписи трьох членів антантської місії, а саме: **Льорд Карльтон** (Carlton), **Бертелємі** (Berthelemi), **Стабілє** (Stabile).

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

До цього числа залучуємо чеки Пром. Банку та просимо прислати ними біжучу передплату за II. чвертьрік 1938 р.

Чергові аркуші праці Др. В. Січинського „Чужинці про Україну“ отримають лише ті П. Т. Передплатники, що в квітні вплатять біжучу передплату.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

X. річник / Число 4. / Квітень 1938.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький.* Відповідальний редактор: *Петро Посіка.* З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка.